

Міністерство освіти і науки України

Луцький національний технічний університет

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет бізнесу та права

(повне найменування факультету)

Кафедра міжнародних економічних відносин

(повна найменування кафедри)

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

**РОЛЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ У
ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ**

спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
(шифр і назва спеціальності)

освітня програма Міжнародні економічні відносини
(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи МЕВм-21
**Матвійок Владислав
Володимирович**

(підпис)

Керівник:
к.е.н., доцент
Кравчук Павло Ярославович

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2025 р.
Гарант освітньої програми:
к.е.н., доцент
Галазюк Наталія Миколаївна

(підпис)

Луцьк – 2025 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права

Кафедра міжнародних економічних відносин

Ступінь вищої освіти: магістр

Галузь знань: 29 Міжнародні відносини

Спеціальність: 292 Міжнародні економічні відносини

Освітня програма: Міжнародні економічні відносини

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних економічних

відносин _____ к.е.н., доцент Олена БАУЛА

« _____ » _____ 2025 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Матвіюку Владиславу Володимировичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Роль зовнішньоекономічної стратегії у формуванні конкурентоспроможності економіки країни

Керівник роботи: к.е.н., доцент Кравчук Павло Ярославович

затверджені наказом закладу вищої освіти від «28» грудня 2024 року № 486/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «06» грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: праці вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правові акти України, звіти та аналітичні публікації Міністерства енергетики України та міжнародних і вітчизняних нафтогазових компаній, статистичні дані, матеріали мережі Інтернет.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити): ВСТУП. РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ КРАЇНИ 1.1. Оцінка ефективності зовнішньоекономічної стратегії України. 1.2. Конкурентоспроможність національної економіки: теоретичні підходи та ключові фактори. РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ. 2.1. Сучасний стан та основні напрями зовнішньоекономічної діяльності України. 2.2 Аналіз ключових показників міжнародної конкурентоспроможності. 2.3. Оцінка ефективності зовнішньоекономічної стратегії України. РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ. 3.1. Стратегічні пріоритети України в умовах глобалізації та євроінтеграції. 3.2. Очікувані результати реалізації оновленої стратегії України у післявоєнний період. ВИСНОВКИ.

5. Перелік графічного матеріалу: Лист 1. Мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження. Лист 2. Наукова новизна дослідження. Лист 3. Класифікація ВЕФ для оцінки конкурентоспроможності виробництва та експорту Лист 4. Глобальний індекс конкурентоспроможності за 2023 рік. Лист 5. Динаміка рейтингу індексу конкурентоспроможності України за 2014-2023 рр. Лист 6. Динаміка ВВП на душу населення. Лист 7. Обсяги експортно-імпорتنних операцій України у 2012-2023 рр. Лист 8. Частка промисловості в структурі валової доданої вартості, 1991-2020 рр. Лист 9. Індекс інфляції в Україні та знецінення гривні за період 2007-2021 рр. Лист 10. Основні елементи стратегічного підходу забезпечення міжнародної конкурентоспроможності. Лист 11. Висновки. Лист 12. Висновки

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Теоретичний розділ</i>	доцент Кравчук П.Я.		
<i>Аналітичний розділ</i>	доцент Кравчук П.Я.		
<i>Проектний розділ</i>	доцент Кравчук П.Я.		
<i>Висновки</i>	доцент Кравчук П.Я.		
<i>Нормоконтроль</i>	доцент Кравчук П.Я.		

7. Дата видачі завдання 28.12.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Термін виконання етапів кваліфікаційної роботи магістра	Примітка
1	<i>Обґрунтування теми</i>	до 28.12.2024	<i>виконано</i>
2	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	до 14.06.2025	<i>виконано</i>
3	<i>Теоретичний розділ</i>	до 03.09.2025	<i>виконано</i>
4	<i>Аналітичний розділ</i>	до 27.09.2025	<i>виконано</i>
5	<i>Проектний розділ</i>	до 01.11.2025	<i>виконано</i>
6	<i>Висновки</i>	до 07.11.2025	<i>виконано</i>
7	<i>Формування списку використаних джерел</i>	до 11.11.2025	<i>виконано</i>
8	<i>Формування додатків</i>	до 14.11.2025	<i>виконано</i>
9	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	до 19.11.2025	<i>виконано</i>
10	<i>Попередній захист кваліфікаційної роботи магістра</i>	до 20.11.2025	<i>виконано</i>
11	<i>Нормоконтроль</i>	до 27.11.2025	<i>виконано</i>
12	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	до 09.12.2025	<i>виконано</i>
13	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту</i>	до 16.12.2025	<i>виконано</i>

Здобувач вищої освіти

_____ Матвіюк В.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ Кравчук П.Я.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Матвіюк В.В. Роль зовнішньоекономічної стратегії у формуванні конкурентоспроможності економіки країни. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Міжнародні економічні відносини» спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2025.

Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У кваліфікаційній роботі магістра досліджено теоретико-методичні та практичні засади формування конкурентоспроможності національної економіки через призму зовнішньоекономічної стратегії. Розглянуто сутність та роль зовнішньоекономічної стратегії у забезпеченні сталого економічного розвитку, розкрито взаємозв'язок між зовнішньоекономічною політикою держави, національною конкурентоспроможністю та інтеграційними процесами у світовій економіці. Проаналізовано сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності України, її структуру, основні тенденції розвитку та проблеми реалізації зовнішньоекономічної стратегії. Особливу увагу приділено оцінці впливу зовнішньоекономічних чинників на формування конкурентних переваг національної економіки, а також визначенню напрямів удосконалення стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю у контексті євроінтеграційних процесів.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження ролі зовнішньоекономічної стратегії у формуванні конкурентоспроможності економіки країни, обґрунтування теоретичних підходів і практичних інструментів підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності як ключового чинника зміцнення міжнародних позицій держави.

Об'єктом дослідження є процес формування конкурентоспроможності національної економіки, а предметом - роль, механізми та інструменти реалізації зовнішньоекономічної стратегії у забезпеченні конкурентоспроможності держави.

Методологічною основою дослідження стали методи порівняльного та системного аналізу, логічного узагальнення, статистичного та структурно-функціонального аналізу, а також методи графічної інтерпретації даних.

Наукова новизна роботи полягає у поглибленні теоретичних засад і вдосконаленні методичного підходу до оцінювання ефективності зовнішньоекономічної стратегії у формуванні конкурентоспроможності національної економіки. Запропоновано авторське бачення стратегічних орієнтирів розвитку зовнішньоекономічної діяльності України у післявоєнний період.

Практична значимість дослідження полягає у можливості використання його результатів для розроблення державних стратегічних програм економічного розвитку, вдосконалення зовнішньоекономічної політики, а також підвищення ефективності діяльності органів влади у сфері міжнародного співробітництва.

Ключові слова: зовнішньоекономічна стратегія, конкурентоспроможність економіки, міжнародна торгівля, інтеграційні процеси, економічна політика, експортно-імпортна діяльність, стратегічне управління.

ANNOTATION

Matviuk V.V. The Role of Foreign Economic Strategy in Forming the Competitiveness of the Country's Economy. Manuscript.

The master's thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references.

The master's thesis studies the theoretical, methodological, and practical basics of forming the competitiveness of the national economy through the foreign economic strategy. The essence and role of the foreign economic strategy in ensuring sustainable economic development are considered. The connection between the state's foreign economic policy, national competitiveness, and integration processes in the world economy is explained. The current state of Ukraine's foreign economic activity, its structure, main development trends, and problems in implementing the foreign economic strategy are analyzed. Special attention is given to the influence of foreign economic factors on the creation of competitive advantages of the national economy and to the improvement of strategic management of foreign economic activity in the context of European integration.

The aim of the thesis is to study the role of foreign economic strategy in forming the competitiveness of the country's economy, and to justify theoretical approaches and practical tools for increasing the efficiency of foreign economic activity as an important factor in strengthening the international position of the state.

The object of the research is the process of forming the competitiveness of the national economy, and the subject is the role, mechanisms, and tools for implementing the foreign economic strategy to ensure the competitiveness of the country.

The methodological basis of the research includes methods of comparative and system analysis, logical generalization, statistical and structural-functional analysis, and graphical interpretation of data.

The scientific novelty of the work lies in deepening the theoretical foundations and improving the methodological approach to assessing the effectiveness of the foreign economic strategy in forming the competitiveness of the national economy. The author presents a personal vision of the strategic directions for the development of Ukraine's foreign economic activity in the post-war period.

The practical significance of the research is that its results can be used for developing state strategic programs of economic growth, improving foreign economic policy, and increasing the efficiency of public authorities in the field of international cooperation.

Keywords: foreign economic strategy, economic competitiveness, international trade, integration processes, economic policy, export-import activity, strategic management.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ КРАЇНИ	10
1.1. Теоретичні підходи до формування зовнішньоекономічної стратегії держави	10
1.2. Конкурентоспроможність національної економіки: теоретичні підходи та ключові фактори	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ	23
2.1. Сучасний стан та основні напрями зовнішньоекономічної діяльності України	23
2.2. Аналіз ключових показників міжнародної конкурентоспроможності	28
2.3. Оцінка ефективності зовнішньоекономічної стратегії України	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	42
3.1. Стратегічні пріоритети України в умовах глобалізації та євроінтеграції	42
3.2. Очікувані результати реалізації оновленої стратегії України у післявоєнний період	48
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Сучасні умови глобалізації, цифровізації та зростання міжнародної конкуренції формують нові вимоги до розвитку національних економік, зокрема тих, що перебувають у стані трансформації та інтеграції до світових ринків. Україна, як відкрита економіка з вагомим експортним потенціалом, стикається з викликами підвищення стійкості, зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення ефективного функціонування зовнішньоекономічних зв'язків.

В умовах воєнних дій, структурних змін та глобальних економічних зрушень особливої актуальності набуває аналіз факторів, які визначають здатність держави адаптуватися, модернізуватися та забезпечувати стабільний розвиток.

Зовнішньоекономічна діяльність виступає ключовим інструментом інтеграції України у світову економічну систему, формування стратегічних партнерств і диверсифікації напрямів співпраці. Вона визначає можливості країни щодо залучення інвестицій, впровадження інновацій, модернізації промисловості та інфраструктури. У сучасних реаліях конкурентоспроможність національної економіки залежить не лише від обсягів експорту чи структури виробництва, але й від ефективності державного управління, якості інституцій, розвитку людського капіталу та здатності економіки до швидкої трансформації.

З огляду на роль зовнішнього сектору в економічному розвитку, дослідження чинників конкурентоспроможності України, аналіз тенденцій зовнішньоекономічної діяльності та визначення пріоритетів її вдосконалення є науково та практично значущими. Результати такого дослідження дозволяють сформулювати цілісне бачення перспектив інтеграції України до європейського та світового економічного простору, а також окреслити стратегічні підходи до зміцнення позицій країни на міжнародних ринках у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації зовнішньоекономічної стратегії держави як складової економічної політики та інструменту впливу на розвиток національної економіки.

Предмет дослідження включає сукупність теоретичних, методичних і практичних підходів до формування зовнішньоекономічної стратегії та механізмів її впливу на рівень конкурентоспроможності України в умовах глобалізації та сучасних геоekonomічних трансформацій.

Метою дослідження є комплексне обґрунтування сутності та ролі зовнішньоекономічної стратегії у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки, аналіз сучасних тенденцій її реалізації та розробка практичних напрямів удосконалення зовнішньоекономічної політики України, зокрема в післявоєнний період.

Задля досягнення поставленої мети визначено та вирішено такі завдання:

- розкрити теоретичні засади формування зовнішньоекономічної стратегії держави, проаналізувати її сутність, цілі, принципи та роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку;
- узагальнити концептуальні підходи до оцінювання конкурентоспроможності національної економіки;
- проаналізувати сучасний стан та основні напрями зовнішньоекономічної діяльності України;
- дослідити динаміку та ключові показники міжнародної конкурентоспроможності України;
- оцінити ефективність сучасної зовнішньоекономічної стратегії України;
- визначити стратегічні пріоритети України в умовах;
- запропонувати науково обґрунтовані напрями вдосконалення зовнішньоекономічної стратегії України, спрямовані на підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки у післявоєнний період;
- сформулювати комплекс очікуваних результатів реалізації оновленої зовнішньоекономічної стратегії.

Методологічну основу роботи становили системний підхід, історико-логічний метод, методи порівняльного аналізу, статистичні методи, методи аналізу та синтезу, узагальнення, моделювання й прогнозування, що забезпечили комплексний та багатовимірний характер дослідження.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених з питань міжнародної економіки, конкурентоспроможності, економічної інтеграції та стратегічного розвитку

Інформаційно-статистична база дослідження включає нормативно-правові акти України, аналітичні матеріали міжнародних організацій, статистичні дані Державної служби статистики України, Світового банку, ООН, експертних і рейтингових агентств, а також інформаційні матеріали профільних дослідницьких центрів і офіційні інтернет-ресурси.

Наукова новизна цієї роботи полягає в удосконаленні теоретико-методичних підходів до формування зовнішньоекономічної стратегії як інструменту підвищення конкурентоспроможності національної економіки, а також у розробці авторських рекомендацій щодо оптимізації зовнішньоекономічної політики України на етапі післявоєнної відбудови.

Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні наукового розуміння механізмів стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю та у формуванні концептуального підходу до взаємозв'язку між зовнішньоекономічною стратегією та конкурентоспроможністю держави.

Практична цінність роботи полягає у можливості застосування розроблених рекомендацій і висновків у формуванні державної політики у сфері зовнішньоекономічних відносин, підготовці стратегічних документів національного рівня.

Результати дослідження було представлено у вигляді аналітичних таблиць, графічних матеріалів, авторських рекомендацій та пропозицій щодо модернізації зовнішньоекономічної стратегії України.

Під час виконання кваліфікаційної роботи магістра було використано інструменти штучного інтелекту для редагування та форматування тексту у першому розділі як допоміжний засіб для пошуку ідей та подальшого уточнення формулювань. Подані твердження та висновки належать автору та ґрунтуються на власному аналізі.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ КРАЇНИ

1.1. Теоретичні підходи до формування зовнішньоекономічної стратегії держави

У ХХІ сторіччі, за умов поглиблення глобалізації, геополітичних шоків, пандемій, порушень ланцюгів постачання та технологічних трансформацій, здатність держав формулювати ефективні зовнішньоекономічні стратегії стає ключовим чинником конкурентоспроможності.

Традиційні теорії (компаративні переваги, модель Хекшера–Оліна, нова теорія торгівлі) вже не дають самі по собі чітких інструкцій щодо політики. Тому сучасні науковці й міжнародні організації пропонують низку підходів, які враховують інститути, фірми, ризики, сталість, інновації та інтеграцію у глобальні ланцюги вартості.

У сучасному світі відбувається безперервне розширення технологічних і географічних меж, формування нових суспільних інститутів, що супроводжується створенням оновленого ділового середовища, зростанням конкуренції та подальшою глобалізацією світової економіки. Для забезпечення ефективного розвитку міжнародних економічних відносин України важливо, щоб усі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності функціонували активно й узгоджено.

Саме участь підприємств у зовнішніх ринках виступає рушійною силою розвитку національної економіки. Відтак, дослідження сутності зовнішньоекономічної діяльності підприємства та формування його зовнішньоекономічної стратегії є надзвичайно актуальним і своєчасним завданням.

Поняття "стратегія" вже міцно увійшло до лексикону управлінської

діяльності. Слово "стратегія" (у перекладі з грецької означає "мистецтво розгортання військ у бою") протягом останніх двадцяти років широко використовується в теорії і практиці менеджменту. З погляду сучасних уявлень про управління, стратегія - це не абстрактна річ, це серйозна ділова концепція в сукупності з реальними діями, що може привести цю ділову концепцію (бізнес-концепцію) до створення реальної конкурентної переваги, спроможної зберігатися тривалий час.

Стратегія виступає основним напрямком розвитку як держави, так і окремого підприємства, що спрямований на досягнення певної мети. Вона відображає бажану позицію та конкретизується у вимірюваних показниках. Нижче наведено різні визначення поняття «стратегія» за окремими авторами:

- Л. Швайка визначає стратегію як узагальнену модель майбутнього стану економіки та планових дій для його досягнення, що встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає критично необхідні ресурси та інновації, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори оцінки результатів [1].

- Г. Ансофф розглядає стратегію як набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності [2].

- М. Портер підкреслює, що стратегія – це аналіз внутрішніх процесів та взаємодії між різними складовими організації з метою визначення джерел доданої цінності та позиціонування організації у галузевому середовищі [3].

У глобалізованому та одночасно фрагментованому світі (геополітичні ризики, ланцюги постачання, технологічні зсуви) зовнішньоекономічна стратегія держави перестала бути лише «торговельною політикою» - вона стала елементом комплексного державного курсу на забезпечення національної конкурентоспроможності.

Сучасні дослідження (міжнародні організації та академічні центри) підкреслюють, що успіх стратегії вимірюється не лише обсягами експорту, а й здатністю інтегрувати національні підприємства у міжнародні ланцюги вартості, підтримувати інновації та мінімізувати зовнішні ризики.

Багато сучасних робіт розглядають зовнішньоекономічну стратегію як

комплект державних політик і інститутів (торгівельні угоди, митна політика, інвестиційні рамки, стандарти), які формують «правила гри» для фірм. Аналітики ОЕСР і Єврокомісії наголошують на ролі держави в корегуванні ринкових провалів, захисті стратегічних секторів, та створенні сприятливого регуляторного середовища для інновацій і інвестицій. У цих підходах конкурентоспроможність - результат взаємодії регулювання, конкуренції та політики підтримки [4].

У науковій літературі існує кілька трактувань поняття зовнішньоекономічна діяльність. Зокрема, її визначають як:

- вид економічної активності держави та підприємств, що охоплює зовнішню торгівлю, експортно-імпортні операції, залучення іноземних кредитів і інвестицій, а також реалізацію спільних міжнародних проєктів [5, с. 44]);

- систему господарських взаємовідносин між українськими суб'єктами підприємницької діяльності та іноземними партнерами (підприємствами, організаціями), що здійснюється як на території України, і за її межами [6, с. 80];

- галузь господарської діяльності, що охоплює міжнародну виробничу та науково-технічну співпрацю, здійснення експортно-імпортних операцій і вихід підприємств на зовнішні ринки [7, с. 9];

- вид економічної активності, спрямований на реалізацію виробничо-господарських, організаційно-економічних, комерційних і фінансово-інвестиційних завдань підприємства як на митній території України, з метою отримання прибутку від угод з іноземними партнерами [8, с. 14].

За інституційно-політичним підходом зовнішньоекономічна стратегія розглядається як система державних політик, регуляторних рамок, угод та інституцій, що формують «правила гри» для економічних суб'єктів. Цей підхід наголошує, що конкурентоспроможність залежить не лише від чинників пропозиції (ресурси, технології), але й від інституційної якості, ефективності державного регулювання та координації торговельної, інвестиційної, митної політики.

Аналітики OECD у своєму звіті «Competition Trends 2024» підкреслюють,

що ключовим для конкурентоспроможності є поєднання вільної конкуренції з адекватним регулюванням, особливо у секторах зі схильністю до ринкових провалів (монополії, мережеві галузі) [4].

У звітах Єврокомісії 2024 року також відзначається, що модерні зовнішньоекономічні стратегії в країнах-членах ЄС часто передбачають інституційні реформи, гармонізацію стандартів і координацію на рівні регіонів.

Цей підхід застосовує методи інституційного аналізу, порівняльні дослідження (компаративні кейси між країнами), політичні огляди та макроекономічний аналіз впливу регуляцій на конкурентність.

Протягом останніх років з'явився потужний пласт досліджень, який переносить акцент із макрополітики на рівень господарюючих суб'єктів - фірм. Політика розглядається як зовнішня змінна, що впливає на здатність фірм розвивати інновації, інтегруватись у міжнародні ланцюги вартості (GVC), збільшувати продуктивність.

Сучасні стратегії все частіше поєднують зовнішньоекономічні заходи з промисловою політикою: підтримка технологій, кластеризація, інвестиції у стратегічні сектори. У цьому підході конкурентоспроможність - це не просто виграш на зовнішніх ринках, а структурна трансформація економіки.

Останнім часом акцент постає не лише на ефективності й зростанні, але й на стійкості та безпеці. Зовнішньоекономічна стратегія має враховувати ризики - перебої у постачаннях, залежність від вузьких ланцюгів, санкційні виклики, енергетичні кризи.

Сучасні міжнародні організації наголошують, що вигоди від зовнішньоекономічної стратегії мають розподілятися справедливо серед населення. Питання про те, чи сприяє експортне зростання зменшенню нерівності, підвищенню зайнятості або регіональному розвитку, стає частиною вимірювання конкурентоспроможності.

Сучасні підходи до вивчення ролі зовнішньоекономічної стратегії охоплюють інституційний, фірмовий, інтеграційний, промисловий, ризикоцентричний та інклюзивний перспективи.

Найбільш ефективні дослідження поєднують кілька підходів і методів, що дозволяє глибше розуміти, як саме державна стратегія трансформується у конкурентні переваги через інститути, фірми та зовнішнє середовище.

Наведені підходи демонструють, що зовнішньоекономічна стратегія перестає бути виключно сферою макроекономічного аналізу та дедалі частіше розглядається як багаторівнева система, у якій задіяні держава, бізнес, регіони та міжнародні партнери. У сучасних умовах стратегія повинна враховувати цифрову трансформацію, вимоги сталого розвитку, зміни у глобальних виробничих ланцюгах та зростання ролі технологічної безпеки. Саме інтеграція цих факторів визначає здатність країни не лише конкурувати на світових ринках, а й забезпечувати стійкість економічного розвитку, знижувати вразливості до зовнішніх шоків та формувати довгострокові структурні переваги.

1.2. Конкуреноспроможність національної економіки: теоретичні підходи та ключові фактори

Конкуреноспроможність національної економіки визначається як здатність країни виробляти товари та послуги, які користуються попитом на внутрішніх та зовнішніх ринках, забезпечуючи при цьому високий рівень добробуту населення та стабільне економічне зростання. Науковці пропонують різні підходи до її вивчення:

Макроекономічний підхід – фокусується на ефективності економічної системи загалом, рівні ВВП, продуктивності праці, інноваційній активності та структурі експорту.

Секторний підхід – вивчає конкуреноспроможність окремих галузей і підприємств, їх здатність протистояти міжнародній конкуренції, виходити на зовнішні ринки та підтримувати високий рівень технологічного розвитку.

Інституційний підхід – підкреслює роль державної політики, законодавчого

середовища, якості інфраструктури та соціальних інститутів у формуванні конкурентних переваг країни.

Ключові фактори конкурентоспроможності національної економіки визначають здатність країни ефективно конкурувати на світових ринках та забезпечувати стабільне економічне зростання. Одним із таких факторів є рівень технологічного розвитку та інноваційної діяльності. Високі технології, наукові дослідження, розробка нових продуктів і процесів забезпечують конкурентні переваги підприємств і сприяють формуванню інноваційної економіки.

Не менш важливим є людський капітал і професійні навички населення. Кваліфіковані працівники, здатні застосовувати сучасні знання та технології, забезпечують підвищення продуктивності, розвиток високотехнологічних секторів і зростання якості виробленої продукції та послуг. Інвестиції в освіту, підготовку фахівців та підвищення кваліфікації персоналу безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності країни.

Ефективність державного управління та інституцій є ще одним критично важливим фактором. Прозорі та передбачувані правила гри, стабільна правова система, боротьба з корупцією та сприяння розвитку бізнесу формують сприятливий інвестиційний клімат і створюють умови для залучення внутрішніх і зовнішніх ресурсів.

Доступ до фінансових ресурсів та інвестицій дозволяє підприємствам реалізовувати інноваційні проекти, модернізувати виробництво, розширювати виробничі потужності та виходити на нові ринки. Логістична та транспортна інфраструктура, включно з ефективними транспортними коридорами, портами та системами комунікацій, забезпечує своєчасне постачання сировини, транспортування продукції та інтеграцію в міжнародні торговельні ланцюги.

Не менш важливим є інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості та зовнішні ринки. Відкритість для торгівлі, участь у міжнародних економічних союзах та ефективне використання експортного потенціалу створюють додаткові можливості для економічного розвитку та формування конкурентних переваг на світовому рівні.

Таким чином, конкурентоспроможність національної економіки визначається комплексом взаємопов'язаних факторів, реалізація яких у повній мірі забезпечує стійке зростання та підвищення позицій країни у глобальній економіці.

Формування конкурентоспроможності держави спирається на теоретичні засади створення сприятливого середовища для зростання економічного потенціалу. Основні наукові підходи та концепції, що визначають конкурентоспроможність країн, охоплюють такі положення:

модель «Інноваційного розвитку» Й. Шумпетера: її сутність полягає у визнанні інновацій та технологічного прогресу ключовими чинниками підвищення конкурентоспроможності; країна досягає успіху завдяки безперервному впровадженню нововведень і розвитку [9, с. 98];

модель «Вартісної логістики» Ф. Лемоїна: наголошує, що рівень конкурентоспроможності держави визначається її здатністю ефективно керувати ланцюгами постачання, оптимізуючи витрати та створюючи максимальну цінність для споживачів [10];

інституціональна теорія: акцентує увагу на ролі інституцій у забезпеченні конкурентоспроможності, підкреслюючи важливість правових, соціокультурних і політичних чинників, які сприяють розвитку підприємництва, інновацій та ринкової динаміки [11, с. 32].

Концепція міжнародної конкурентоспроможності набуває особливого значення в умовах сучасної глобальної економіки. Сьогодні вже не спостерігається одностороннього руху матеріальних і нематеріальних інвестицій чи товарних потоків від розвинених країн до тих, що розвиваються [12, с.41].

Довгострокові перспективи участі країн у міжнародній економічній конкуренції формуються під впливом широкого кола внутрішніх і зовнішніх чинників - людських і природних ресурсів, стану інфраструктури, ефективності управління, наявного капіталу, державної політики та технологічного потенціалу підприємств. Раціональний розподіл цих ресурсів визначає рівень продуктивності, масштаби й структуру міжнародної торгівлі товарами та

послугами, а також спроможність економіки створювати, адаптувати й поширювати інновації.

Інноваційний потенціал економіки виступає одним із ключових чинників її конкурентоспроможності та здатності адаптуватися до швидкозмінних умов глобального ринку. Його прояви відображаються у багатьох аспектах економічної діяльності. По-перше, високий рівень інноваційної активності та широке впровадження універсальних технологій – таких як інформаційні, біотехнологічні, матеріалознавчі та інші – дозволяють підприємствам підвищувати ефективність виробництва та розширювати асортимент продукції з високою доданою вартістю.

По-друге, скорочення життєвого циклу продукту та здатність оперативно реагувати на зміни споживчого попиту забезпечують компаніям гнучкість та конкурентні переваги, оскільки вони можуть швидко адаптувати виробництво та маркетингові стратегії під потреби ринку.

По-третє, зростання рівня автоматизації та роботизації виробничих процесів із використанням комп'ютеризованих систем управління сприяє підвищенню продуктивності праці, зменшенню витрат і підвищенню якості продукції. Це дозволяє підприємствам працювати ефективніше та конкурувати не лише на внутрішньому, а й на міжнародному ринку.

По-четверте, важливу роль відіграє ефективний менеджмент і висококваліфікована робоча сила, здатна впроваджувати інноваційні рішення та підтримувати розвиток високотехнологічних секторів. Інвестування в освіту, професійну підготовку та підвищення компетенцій персоналу безпосередньо впливає на рівень інноваційного потенціалу економіки.

Нарешті, активне використання нових видів ресурсів і матеріалів, включно з екологічно чистими технологіями, відновлюваними джерелами енергії та сучасними композитними матеріалами, забезпечує стійкість виробництва та сприяє формуванню конкурентних переваг на світовому ринку.

Таким чином, інноваційний потенціал економіки проявляється через комплекс взаємопов'язаних факторів, що забезпечують її здатність до зростання, модернізації та довгострокового розвитку.

На сьогодні ефективність розвитку країни оцінюється за широким спектром показників, тому загальна характеристика її успішності формується на основі комплексного аналізу різних груп індикаторів конкурентоспроможності [13, с.89]. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти чинники, що визначають економічний прогрес та сприяють підвищенню якості життя населення.

Водночас використання великої кількості показників має певні недоліки, зокрема складність їхньої інтерпретації та узагальнення результатів. Саме тому в сучасних аналітичних звітах поступово зменшується кількість індикаторів, що застосовуються для оцінювання. Аналіз кореляцій між ними показав, що навіть за меншої кількості показників можна зберегти повноту та достовірність рейтингів конкурентоспроможності країн.

У сучасній глобальній економіці концепція міжнародної конкурентоспроможності набуває ще більшої актуальності. Сьогодні вже не спостерігається одностороннього руху матеріальних і нематеріальних інвестицій чи товарів від найбільш розвинених держав до тих, що мають нижчий рівень розвитку [12, с.41].

Країни, що відрізняються рівнем розвитку інфраструктури та особливостями економічної політики, фактично ведуть непрямую конкуренцію за залучення інвестицій транснаціональних корпорацій.

Більшість економістів визнають важливість концепції конкурентоспроможності держави, хоча єдиного визначення цього поняття чи універсальної системи його вимірювання поки не існує. У більшості підходів конкурентоспроможність трактується як здатність країни підтримувати зовнішньоекономічну рівновагу та стабільну внутрішню ситуацію, виробляючи товари й послуги, що успішно конкурують на світовому ринку, а також забезпечуючи стале зростання рівня життя населення.

Відповідно до методології Всесвітнього економічного форуму, оцінювання

міжнародної конкурентоспроможності має враховувати чотири основні групи чинників, які визначають економічну ефективність країни та її підприємств [14].

Привабливість внутрішнього ринку у співвідношенні з рівнем присутності національних компаній на зовнішніх ринках. Одні країни демонструють успіх завдяки активному експорту своїх товарів та прямих іноземних інвестицій (наприклад, Німеччина, Південна Корея, Японія), тоді як інші - завдяки створенню сприятливих умов для іноземних інвесторів і розвитку внутрішнього бізнесу (Ірландія, Тайвань, Велика Британія).

Орієнтація економіки - на внутрішній ринок чи на глобальні процеси. Деякі країни розвивають внутрішньо зорієнтовану економічну політику, коли виробництво та надання послуг максимально наближені до кінцевого споживача, тоді як інші - обирають зовнішню орієнтацію, активно інтегруючись у міжнародний поділ праці й глобальні ланцюги доданої вартості (зокрема, у сферах телекомунікацій, комп'ютерної та автомобільної промисловості).

Співвідношення матеріальних ресурсів і технологічних процесів. Цей блок факторів відображає відмінності між країнами, що базують виробництво на власній сировинній базі (наприклад, Бразилія), та тими, що зосереджуються на переробці ресурсів і створенні високої доданої вартості (наприклад, США, Японія). Таке порівняння демонструє різницю між економіками, орієнтованими на природні ресурси, та тими, що розвивають динамічні порівняльні переваги через спеціалізацію та інновації.

Баланс між індивідуальними ризиками бізнесу та соціальною згуртованістю. Цей фактор оцінює, наскільки країна стимулює підприємницьку ініціативу шляхом дерегуляції та приватизації (характерно для англосаксонської моделі) у порівнянні з моделлю соціального партнерства (властивою континентальній Європі та Скандинавським країнам), де держава, бізнес і профспілки спільно вирішують ключові соціально-економічні питання.

Варто зазначити, що нині існують дві основні щорічні доповіді про міжнародну конкурентоспроможність, які мають значний вплив на глобальні дискусії щодо продуктивності та конкурентних переваг країн.

Оскільки інновації здатні генерувати додаткову ренту, найвищі прибутки характерні для секторів, що базуються на технологічній складовій та високому рівні кваліфікації персоналу. Процесні та продуктові нововведення формують новий попит, тому галузі, у яких ключову роль відіграють інноваційність, професійна компетентність працівників, розвинена конкуренція та поява нових властивостей продукції (зокрема, екологічних), демонструють швидші темпи економічного зростання.

Для оцінювання якісних параметрів конкурентоспроможності у сфері виробництва та експорту Всесвітній економічний форум використовує спеціалізовані класифікації (рис 1.1).

Рисунок 1.1 Класифікація ВЕФ для оцінки конкурентоспроможності виробництва та експорту.

Джерело: складено за [15; 16].

Для структури виробництва використовуються дані про додану вартість, які доступні лише для членів ЄС. Для торгівлі він в першу чергу використовує дані

про експорт, які поширюються на Швейцарію, США, Японію та Китай.

Конкурентоспроможність держави є багатокомпонентним явищем, яке формується під впливом взаємопов'язаних економічних, інституційних, технологічних та соціальних чинників. Жодна країна не може підтримувати високі конкурентні позиції без комплексного розвитку всіх цих складових, оскільки саме їх узгодженість створює синергію, здатну забезпечити довгострокове економічне зростання.

Ключову роль у зміцненні конкурентоспроможності відіграє рівень технологічного розвитку та інноваційної активності. Сучасна глобальна економіка функціонує за принципами «економіки знань», де вирішальне значення мають інтелектуальні ресурси, нові технології, здатність бізнесу до швидкої адаптації. Країни, які інвестують у науку, навчання, цифровізацію, отримують суттєві переваги: підвищення продуктивності праці, створення доданої вартості, вихід на нові ринки та зміцнення своїх позицій у міжнародних рейтингах. У цьому контексті людський капітал - професійні компетентності, креативність, здатність до інновацій - стає визначальним чинником національної конкурентоспроможності.

Не менш важливою складовою є інституційна спроможність держави. Ефективність державного управління, передбачуваність регуляторного середовища, прозорість фінансових процедур, дієвість антикорупційних механізмів формують фундамент для ведення бізнесу, залучення інвестицій та ефективної інтеграції країни у глобальну економіку. Країни з високою якістю інститутів демонструють вищі темпи економічного зростання, більш стійку фінансову систему та більшу довіру інвесторів.

Суттєву роль відіграє також рівень розвитку інфраструктури - транспортної, логістичної, енергетичної та цифрової. Від неї залежить не тільки швидкість і вартість переміщення товарів, але й ефективність виробничих ланцюгів, доступність ресурсів для бізнесу, інтеграція в міжнародні мережі. Конкурентоспроможна економіка повинна забезпечувати безперервне

функціонування інфраструктурних систем та їх модернізацію відповідно до глобальних стандартів.

Важливим фактором конкурентоспроможності є доступ до фінансових ресурсів та інвестицій, що створюють передумови для масштабування виробництва, впровадження інновацій та розвитку експортоорієнтованих галузей. Фінансові інструменти стимулюють підприємницьку активність і сприяють оновленню структури економіки, роблячи її більш технологічною та диверсифікованою.

Окрему роль відіграє інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості, що створює можливості для розширення ринків збуту, технологічного обміну, участі в міжнародних виробничих мережах. Активна зовнішньоекономічна діяльність підсилює конкурентні переваги країни та сприяє формуванню сучасної структури експорту.

Таким чином, конкурентоспроможність національної економіки є результатом взаємодії технологічних, людських, інституційних, фінансових та інфраструктурних чинників. Підвищення її рівня потребує системних реформ, довгострокової стратегії розвитку та ефективної взаємодії держави, бізнесу й громадянського суспільства. Комплексний підхід до розвитку цих елементів забезпечить Україні можливість зміцнити свої позиції на світовому ринку, підвищити добробут населення та сформувати стійку модель економічного зростання у посткризових умовах.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Сучасний стан та основні напрями зовнішньоекономічної діяльності України

Зовнішньоекономічна діяльність України — одна з ключових складових економічного розвитку держави, що включає експортно-імпортні операції, іноземні інвестиції, участь у глобальних ланцюгах доданої вартості.

За даними Національного банку України (НБУ), статистика зовнішнього сектору відображає структуру торгівлі товарами, послугами та капіталом, що має важливе значення для формування державної політики у сфері ЗЕД [15].

Після початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. зовнішньоекономічне середовище України зазнало радикальних змін. Зокрема, було суттєво порушено транспортно-логістичні маршрути, відбулося значне руйнування інфраструктури та зміна ринків збуту.

Аналіз дослідження «Transformation of Ukraine's Foreign Trade» показує, що Україна була змушена оперативно перенаправляти експортні та імпортні потоки до Європейського Союзу та інших торговельних партнерів. За даними звіту Міністерства економіки України, частка торгівлі товарами з ЄС у 2024 р. становила 53,8 % від загального експорту-імпорту України [16].

Серед актуальних тенденцій: дедалі більша більша орієнтація експортної діяльності на продукцію з доданою вартістю, підвищення ролі послуг і цифрових компонентів в ЗЕД, а також зростання ролі інновацій і технологічного оновлення. В дослідженнях Л.Норік показано, що структура експорту-імпорту України за 2017–2024 рр. зазнала значних трансформацій: фізичні обсяги та товарна структура змінювалися під впливом війни, логістичних обмежень та скорочення виробництва [17].

Слід усвідомлювати, що сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) України характеризується рядом ключових особливостей, які визначають як потенційні можливості, так і ризики для національної економіки. По-перше, економіка країни демонструє значну відкритість, що забезпечує потенціал для розвитку міжнародної торгівлі, залучення інвестицій та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості. Водночас така відкритість підвищує вразливість до зовнішніх шоків, включно з економічними кризами, коливанням світових цін на сировину, а також перебоями в логістичних ланцюгах.

По-друге, відбувається структурна переорієнтація географії торгівлі та транспортних маршрутів. Українські експортні й імпорتنі потоки активно змінюють напрямки, орієнтуючись на безпечні та економічно вигідні маршрути, що відображає адаптацію економіки до нових геополітичних реалій. Це потребує модернізації транспортної та логістичної інфраструктури, підвищення ефективності портових та залізничних систем і забезпечення безперебійного доступу до міжнародних ринків.

По-третє, дедалі зростає роль інтеграції України з Європейським Союзом та іншими міжнародними партнерами. Це проявляється у гармонізації технічних стандартів, участі у спільних економічних програмах, а також у розвитку стратегічних секторів економіки, які забезпечують високу додану вартість і конкурентні переваги на глобальному ринку.

Нарешті, сучасні умови вимагають від української економіки гнучкості та здатності адаптуватися до цифрових, інноваційних, логістичних та інфраструктурних змін. Розвиток електронної комерції, впровадження інформаційних технологій у виробництво та державне управління, модернізація інфраструктурних об'єктів - усе це створює передумови для підвищення ефективності ЗЕД і забезпечення сталого економічного зростання.

Таким чином, сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності України визначається поєднанням відкритості та вразливості, структурних змін у географії торгівлі, активної інтеграції з міжнародними партнерами та потреби

адаптації до нових технологічних і логістичних реалій, що разом формує основу для стратегічного розвитку національної економіки.

З огляду на сучасні виклики та можливості, можна виділити такі стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності України:

Євроінтеграційна орієнтація. Інтеграція України у внутрішній ринок Європейського Союзу (ЄС) посідає центральне місце у зовнішньоекономічній стратегії. Завдяки підписанню Угоди про асоціацію та створенню глибокої і всеохопної зони вільної торгівлі (DCFTA) Україна отримала доступ до європейських ринків і стимулювала гармонізацію своїх стандартів з європейськими. Це також передбачає адаптацію виробничих процесів, екологічних норм, стандартів якості та технічного регулювання до вимог ЄС.

Через втрату частини старих ринків (зокрема росії, частково країн СНД) та логістичних обмежень, Україні необхідно активно диверсифікувати зовнішньоекономічні зв'язки. Напрями включають: ринки Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки; розвиток нових логістичних коридорів (залізничних, річкових, морських) та використання потенціалу «Великого Чорноморського коридору». З огляду на це, необхідно зменшувати сировинну експортоорієнтацію та концентруватися на продукції з високою доданою вартістю.

Один із ключових напрямів - стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю та розвиток інноваційно-технологічних секторів. Це включає створення механізмів державної підтримки експортерів, цифровізацію митних процедур, підвищення продуктивності, просування торговельних марок, що виготовлені в Україні. Зокрема, в аналізі робіт українських вчених зроблено акцент на необхідності удосконалення зовнішньоекономічної діяльності бізнес-структур України шляхом підвищення конкурентної спроможності на зовнішніх ринках [18].

Ефективна ЗЕД вимагає наявності надійної інфраструктури: транспортних шляхів, портів, залізниць, автомагістралей, енергомереж та цифрових мереж. Зовнішньоекономічна діяльність також передбачає активізацію залучення

прямих іноземних інвестицій (ПІІ), розвиток спільних виробничих проєктів, інтеграцію у глобальні ланцюги доданої вартості. Українські підприємства та держава мають створити сприятливі умови для інвесторів, забезпечити захист їхніх прав та гарантувати прозорість процедур. У дослідженні Г.Костовят представлено оцінку зовнішньоекономічної діяльності України за 2022-2025 рр. з акцентом на інвестиційні аспекти [19].

Зовнішньоекономічна діяльність України здійснюється в умовах значних ризиків: військових, геополітичних, логістичних, енергетичних, кліматичних. Тому важливим є формування системи управління ризиками, адаптація до змін у глобальній торгівлі, санкційних режимах, енергетичних викликах.

Наприклад, аналіз, що проводить Т.Мельник, зосереджений на взаємовідносинах між Україною та Польщею та торговельних ризиках [20].

Незважаючи на певні позитивні тенденції та зростаючий потенціал української економіки, зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) країни стикається з низкою системних бар'єрів, які суттєво обмежують її ефективність та конкурентоспроможність на міжнародній арені. Одним із найсерйозніших факторів є високий рівень корупції та недостатня прозорість державних процедур.

Це знижує довіру потенційних інвесторів, ускладнює доступ до публічних тендерів та міжнародних програм підтримки, а також стримує розвиток приватного сектору. Складність бюрократичних процедур та непрозорість регуляторних механізмів формують додаткові бар'єри для ведення бізнесу, особливо для малих та середніх підприємств, які є ключовими драйверами інноваційного розвитку.

Ще одним значним обмеженням є висока залежність економіки від сировинного експорту та низька частка продукції з високою доданою вартістю. Українські експортні потоки здебільшого зосереджені на агропромисловій продукції, металургії та базових матеріалах, що робить економіку вразливою до коливань світових цін на сировину та змін попиту на традиційні товари. Водночас слабка диверсифікація та недостатній розвиток високотехнологічних

секторів обмежують здатність країни конкурувати на глобальному ринку за технологічними та інноваційними характеристиками продукції.

Суттєвим фактором, що стримує розвиток ЗЕД, є руйнування логістичної та транспортної інфраструктури. Військові дії, блокування транспортних маршрутів, пошкодження портових та залізничних об'єктів створюють значні труднощі для експорту та імпорту, збільшують витрати на перевезення та уповільнюють товарообіг. У багатьох регіонах країни логістичні обмеження обмежують доступ до міжнародних ринків і змушують підприємства шукати альтернативні маршрути, що часто є дорожчими і менш ефективними.

Не менш важливим є фактор нестабільності законодавчої та регуляторної бази. Часті зміни у нормативно-правових актах, невизначеність щодо майбутньої політики та безпекова ситуація створюють ризики для ведення бізнесу та інвестиційної діяльності. Це, в свою чергу, підвищує рівень економічної невизначеності і знижує привабливість України для довгострокових інвестицій.

Нестача фінансових ресурсів також виступає серйозним обмеженням для розвитку ЗЕД. Військові витрати, дефіцит державного бюджету та високі ризики для інвесторів обмежують можливості для модернізації виробничих потужностей, розвитку інфраструктури та підтримки інноваційних проєктів. Брак доступного фінансування стримує розвиток малих та середніх підприємств, а також заважає реалізації програм диверсифікації економіки та розвитку продукції з високою доданою вартістю.

Таким чином, сучасна зовнішньоекономічна діяльність України, незважаючи на позитивні тенденції та значний потенціал інтеграції у світову економіку, продовжує стикатися з комплексом системних бар'єрів. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, який включає посилення прозорості державних процедур, диверсифікацію економіки, відновлення логістичної інфраструктури, стабілізацію законодавчої бази та розширення фінансових можливостей для бізнесу і інновацій.

2.2. Аналіз ключових показників міжнародної конкурентоспроможності

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується високим рівнем турбулентності, зумовленим наслідками пандемії COVID-19, порушенням глобальних ланцюгів постачання, загостренням геополітичних конфліктів та зростанням фінансових ризиків.

У цих умовах ключовим завданням для більшості країн стає не лише забезпечення економічної стабільності, а й формування здатності швидко адаптуватися до зовнішніх шоків. Звідси зростає значення аналізу показників міжнародної конкурентоспроможності, які відображають комплексне бачення економічної стійкості, потенціалу зростання та здатності країни інтегруватися у глобальну економіку.

Одним із фундаментальних інструментів для такого аналізу виступає Глобальний індекс сталої конкурентоспроможності, який охоплює широкий спектр характеристик розвитку - від макроекономічної стабільності та ефективності ринків до інноваційної спроможності, цифрової трансформації та інституційної якості.

Він дозволяє порівнювати країни між собою не лише за рівнем економічного розвитку, а й за здатністю забезпечувати довгострокові умови для сталого зростання. Важливо, що індекс приділяє увагу не просто економічній потужності, а збалансованості розвитку, ефективності використання ресурсів та стійкості до криз.

Аналіз ключових показників конкурентоспроможності демонструє, що держави з високим рівнем інституційної довіри, цифрової інфраструктури, ефективними ринками праці та розвиненою інноваційною екосистемою значно легше долають наслідки глобальних шоків. Наприклад, країни Північної Європи та Південно-Східної Азії демонструють високу здатність до відновлення завдяки системності політик, спрямованих на розвиток людського капіталу, високотехнологічних секторів та енергетичної незалежності. Натомість держави

з низькою якістю управління або надмірною залежністю від сировинного експорту демонструють нижчі темпи відновлення та зростання.

Особливу роль відіграють технологічна готовність та інноваційний потенціал, які визначають здатність економіки інтегрувати новітні технології, розвивати високододану вартість та конкуренцію в глобальних виробничих ланцюгах. Саме інвестиції в R&D, цифровізацію, модернізацію промислових процесів та STEM-освіту стають ключовими факторами довгострокової конкурентоспроможності.

Важливими також є показники ринкової ефективності, розвитку підприємництва, фінансової стійкості та відкритості економіки, які визначають привабливість країни для інвесторів. Стабільна макроекономічна політика, прогнозоване податкове середовище, захист прав власності та прозорість регулювання прямо впливають на динаміку притоку іноземних інвестицій і розвиток малого та середнього бізнесу.

Для України аналіз міжнародних рейтингів є особливо актуальним, оскільки країна перебуває в умовах глибокої трансформації, спричиненої повномасштабною війною. Оцінка за глобальними індексами дозволяє не лише визначити рівень поточних економічних ризиків, а й оцінити потенційні напрями відновлення. Стан інституцій, якість державного управління, технологічна модернізація, розвиток інфраструктури та енергетична незалежність є тими параметрами, які суттєво впливають на позиції України у світових рейтингах та на перспективи інтеграції в європейський економічний простір.

Таким чином, аналіз ключових показників міжнародної конкурентоспроможності є важливим інструментом стратегічного бачення. Він дозволяє оцінити не лише поточний рівень економічного розвитку, але й визначити критичні пріоритети, які мають стати фундаментом для стійкого зростання у післявоєнний період.

На рис.2.1 подано глобальний індекс конкурентоспроможності країн за 2023 рік.

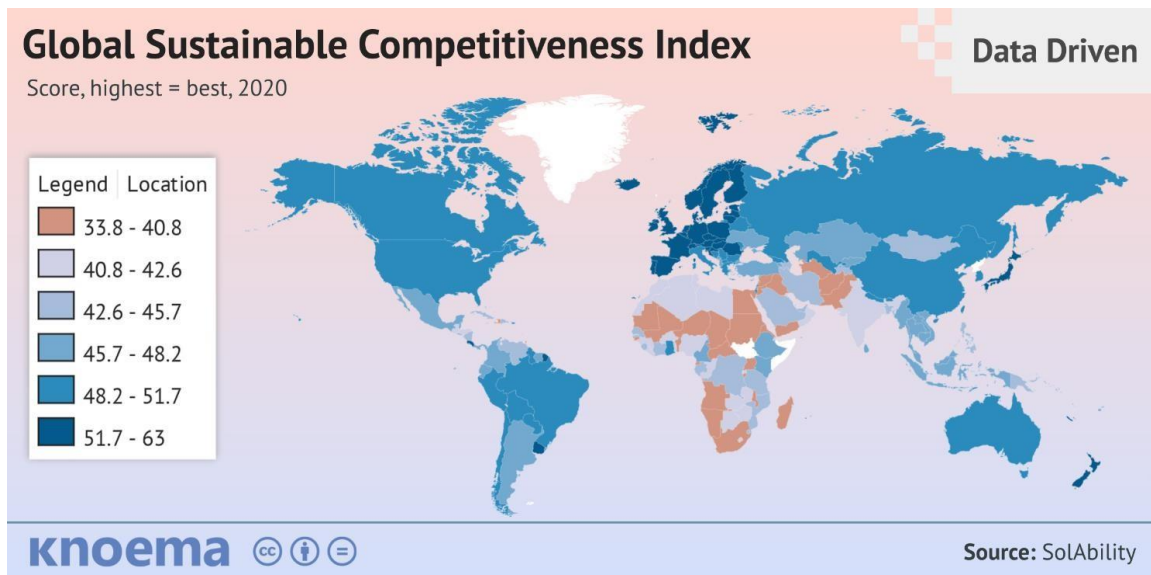

Рисунок 2.1 Глобальний індекс конкурентоспроможності країн за 2023 рік
Джерело: складено за [17, 20].

Слід розуміти, що скандинавські країни й надалі домінують у рейтингу: зокрема, Швеція посідає перше місце за індексом стійкої конкурентоспроможності, а всі інші країни регіону також входять до числа лідерів.

У двадцятку найкращих потрапили лише дві неєвропейські держави — Японія (13 місце) та Нова Зеландія (14 місце). На 21 позиції розташувалася Південна Корея.

Китай опинився на 32 місці: країна демонструє високі результати в сфері інтелектуального капіталу, але значно відстає через слабкі позиції природного капіталу.

США перебувають на 30 місці, маючи низькі показники ефективності використання ресурсів і соціального капіталу, що в перспективі може негативно вплинути на їхню глобальну роль.

Німеччина займає 8 місце, Велика Британія - 17-те. Далі розташувалися Бразилія (49), Росія (51), Україна (66) та Індія (130).

Деякі з найменш розвинених країн демонструють несподівано високі значення GSCI — зокрема, Непал, Гайана, Лаос, Беліз та інші.

У сфері інтелектуального капіталу лідирують азійські країни (Південна

Корея, Японія, Сінгапур і Китай) завдяки своїм інноваційним можливостям, однак їхній шлях до стійкого добробуту ускладнюють обмеження природних ресурсів та зростання їх споживання.

У рейтингу соціального капіталу найвищі позиції традиційно займають країни Північної Європи, що обумовлено поєднанням економічного розвитку та стійкого соціального консенсусу.

За даними рейтингу конкурентоспроможності IMD, у 2021 році країни Західної Європи посідають провідні позиції, демонструючи здатність ефективно протистояти викликам глобальної пандемії COVID-19.

Швейцарія вперше за 33 роки очолила світовий рейтинг IMD, саме у рік, коли пандемія суттєво вплинула на глобальну економічну динаміку.

Швеція піднялася на друге місце (з 6-го попереднього року), а Данія зайняла третю позицію (замість 2-ї у 2020 році), що відображає те, як країни регіону краще впоралися з наслідками кризи охорони здоров'я порівняно з іншими частинами світу. До п'ятірки лідерів також увійшли Нідерланди (зберігши 4 місце), а слідом розташувався Сінгапур, який опустився з першого місця, яке займав два попередні роки.

Одним із головних висновків є те, що країни, які ще до початку пандемії сформували потужний економічний резерв, продемонстрували значно кращу стійкість до кризи, незалежно від масштабу поширення інфекції. Наприклад, Швейцарія не показала найшвидших темпів подолання пандемії, її довгострокове економічне зростання не опинилося під загрозою. Це стало можливим завдяки виваженій та дисциплінованій фінансовій політиці, яка не передбачала надмірних витрат.

Сильні макроекономічні позиції за умов високого рівня захворюваності демонструють і такі держави, як Сполучені Штати Америки, що утрималися на 10-й позиції рейтингу, та Сполучене Королівство, яке покращило свій результат і піднялося до 18-го місця.

Натомість Сінгапур, який традиційно змагається зі Швейцарією за першість, зазнав значних економічних втрат у період глобальної пандемії. Основою його

стабільності була сильна орієнтація на експорт та імпорт послуг і висока залежність від міжнародної мобільності населення, що й зробило країну особливо вразливою до глобальних обмежень.

Разом із тим досвід Сінгапуру демонструє здатність високорозвинених економік швидко адаптуватися до нових викликів. Після первинного падіння ключових макроекономічних показників уряд країни активізував програми цифрової трансформації, стимулювання інновацій, підтримки високотехнологічних секторів та диверсифікації зовнішньоекономічних потоків.

2.3. Оцінка рівня конкурентоспроможності України

У сучасних умовах Україна опинилася перед стратегічним вибором між двома принципово різними траєкторіями розвитку. Перший сценарій передбачає поступове перетворення країни на низькодохідну аграрну державу зі слабким внутрішнім ринком, орієнтовану переважно на експорт сировини та продукції з незначною доданою вартістю. Такий шлях супроводжується поглибленням соціально-економічних диспропорцій, зростанням безробіття, нестабільністю політичної системи, подальшим майновим розшаруванням населення та демографічним спадом.

Альтернативний варіант розвитку передбачає концентрацію національних ресурсів, інтелектуального та науково-технологічного потенціалу, а також накопиченого досвіду, зокрема у військово-оборонній сфері, з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності України. Такий підхід дозволить прискорити створення інноваційних продуктів і технологій, здатних зміцнити стратегічні позиції держави на глобальних ринках. Крім того, це сприятиме формуванню нової моделі економічного розвитку, орієнтованої на високотехнологічні виробництва та експорт наукоємної продукції.

Цей сценарій пов'язаний зі збереженням національної ідентичності,

формуванням стійкої економічної моделі та активним використанням можливостей, що їх надає глобалізований світ. Як зазначають вітчизняні дослідники, «після проголошення незалежності Україна так і не змогла суттєво зміцнити свої конкурентні позиції на світовій арені» [21].

Це підтверджується, зокрема, динамікою індексу глобальної конкурентоспроможності WEF, що у порівнянні з аналогічними показниками інших держав регіону демонструє стагнацію або відставання (рис. 2.2).

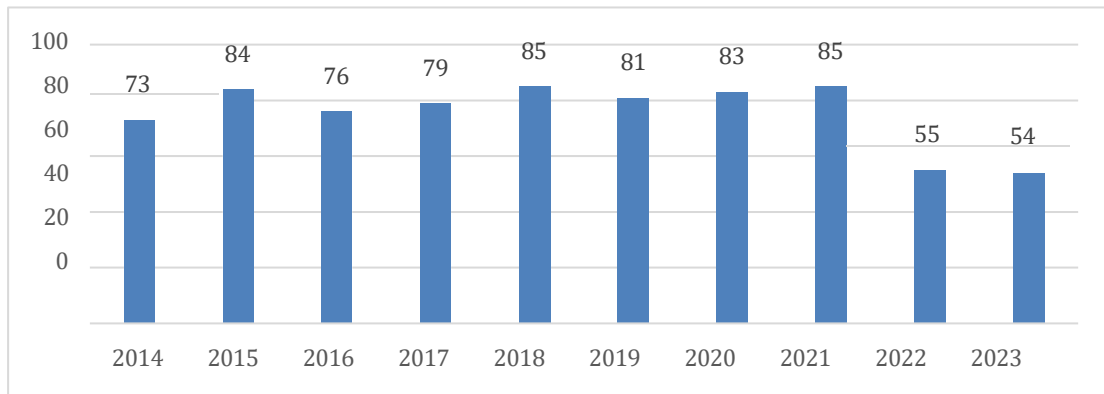

Рисунок 2.2. Динаміка рейтингу індексу конкурентоспроможності України за 2014-2023 рр.

Джерело: складено за [22].

Найвищий рейтинг Україна мала у 2020-2021 рр. (83 і 85 позиція серед 121 країни). Крім того варто зазначити, що індекс GCI для переважної більшості країн пострадянського простору, які досліджувались у рейтингу, значно зріс.

Одним з основних показників рівня конкурентоспроможності є ВВП на душу населення, який показує рівень споживання на душу населення і сильно корелює з добробутом у країні. І в Україні цей показник є надзвичайно нестабільним. Після потужної кризи 90-х років була досить непогана тенденція до росту, проте вона закінчилася з світовою фінансовою кризою 2008 року, що досить болюче відобразилось на економіці України. Після цього йшло відновлення до 2014 року, де різка зміна політичної і зовнішньої ситуації в країні знову відкотила економіку назад

Починаючи з 2015 року, українська економіка знову демонструвала поступове відновлення, однак темпи зростання залишалися значно нижчими за

потенційні через структурні дисбаланси, низьку інвестиційну активність та високий рівень зовнішніх ризиків. Повномасштабна війна, розпочата у 2022 році, спричинила черговий різкий спад ВВП на душу населення внаслідок руйнування виробничих потужностей, скорочення експорту, міграції населення та переформатування економічних пріоритетів. У таких умовах забезпечення стабільності та довгострокового зростання цього показника потребує глибоких інституційних реформ, модернізації промисловості, розвитку інноваційних секторів та інтеграції у європейський економічний простір [23].

Динаміку українського ВВП на душу населення можна простежити за графіком, що подано на рисунку 2.3.

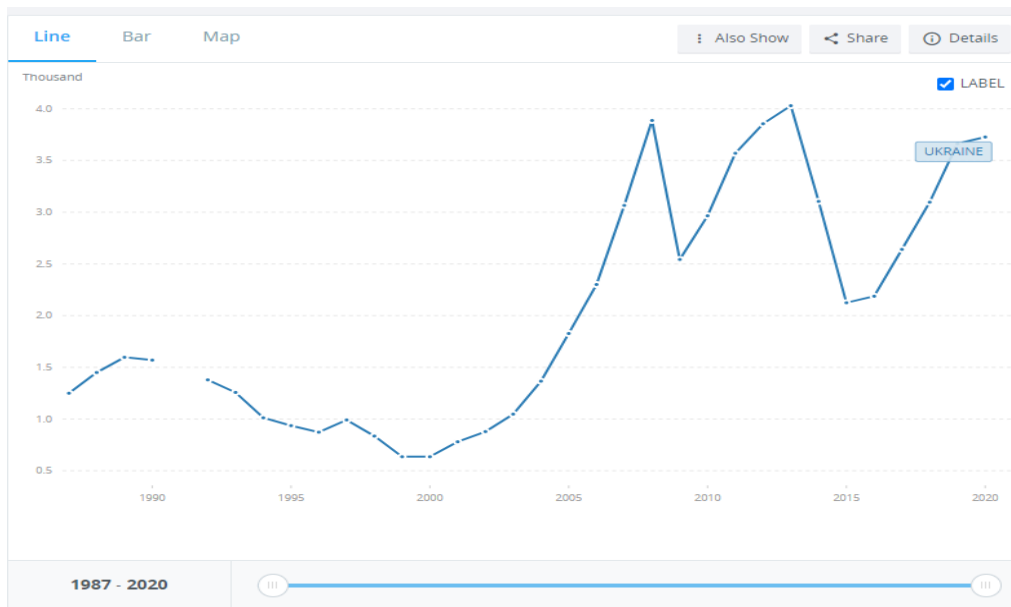

Рисунок 2.3 Динаміка ВВП на душу населення в Україні, 1987-2020 рр.

Джерело: складено за [24].

Уже на початку 1990-х років у світі сформувалися відносно стабільні траєкторії економічного розвитку, проте темпи зростання різних груп країн виявилися суттєво нерівномірними. Так, найменш забезпечені 25% держав змогли підвищити рівень ВВП на душу населення з 1,6 тис. доларів до приблизно 3,9 тис. доларів. Це означає, що середньорічний абсолютний приріст становив близько 96 доларів на особу. Натомість найбагатші 25% країн світу продемонстрували значно динамічніші результати: їхній середньорічний приріст

ВВП на душу населення досягав близько 671 долара. Таким чином, темпи зростання розвинених економік перевищували показники найбідніших держав більш ніж у сім разів, що підтверджує швидке розширення розриву між інноваційними та традиційними економіками.

Ця різниця у темпах розвитку свідчить про те, що інноваційність, технологічна модернізація та ефективні інституції стають ключовими факторами економічного прориву. Країни, які активно інвестували у наукові дослідження, цифровізацію, нові виробничі технології та STEM-освіту, змогли закласти основу для стійкого довгострокового зростання. Натомість держави, які залишалися залежними від сировинного експорту чи мали слабкі інститути, не змогли забезпечити подібної динаміки. Це підтверджує, що глобальна конкурентоспроможність дедалі більше визначається здатністю економіки впроваджувати інновації та адаптуватися до змін світових ринків.

На рисунку 2.4 подане порівняння у тенденціях ВВП на душу населення в Україні та інших країнах-сусідах.

Рисунок 2.4 Розподіл ВВП на душу населення країн Східної Європи
Джерело: складено за [25].

Як показує порівняння з іншими країнами, які мають подібні економічні умови, Україна виявилася очевидним аутсайдером. За прогнозами Світового банку, середньорічне зростання ВВП України до 2050 року становитиме лише близько 1%, особливо в умовах триваючої військової агресії. Така ситуація є критичною, оскільки навіть традиційні для розвинених економік темпи зростання ВВП на рівні 2–4% щороку не здатні значною мірою покращити конкурентні позиції України на світовому ринку ні в середньостроковій, ні в довгостроковій перспективі.

При цьому Україна жодного разу не потрапляла до інших міжнародних рейтингів, що оцінюють рівень конкурентоспроможності країни та визначають її перспективи, зокрема до Світового індексу промислової конкурентоспроможності (Global Manufacturing Competitiveness Index, GMCI), який щорічно складається міжнародною компанією.

Згідно зі звітом, підготовленим компанією Deloitte спільно з Радою з конкурентоспроможності США, до якого включено 40 країн світу, промисловість і надалі залишається ключовим драйвером розвитку глобальної економіки. Високотехнологічні виробництва формують сучасний світовий промисловий ландшафт у провідних економіках, забезпечуючи країнам чіткі орієнтири для зміцнення або підвищення їхньої конкурентоспроможності.

У звіті приділено особливу увагу шести країнам - США, Китаю, Японії, Німеччині, Південній Кореї та Індії. Сукупно на їхню частку припадає близько 60% світового промислового виробництва у структурі глобального ВВП, що підкреслює їхній визначальний вплив на формування загальносвітових тенденцій у виробничій сфері.

На цьому тлі ситуація України виглядає критичною. За роки незалежності держава поступово втратила значну частину свого промислового потенціалу. Хронічна нестача інвестицій, слабка модернізація, деградація науково-дослідної бази та неефективне управління призвели до фактичного занепаду авіаційної та космічної галузей, окремих напрямів машинобудування та низки секторів хімічної промисловості.

Як зазначають аналітики, Україна демонструє не лише низькі темпи зростання промислового виробництва (наприклад, індекс промислової продукції у 2016 р. зріс лише на 2,8% після чотирирічного падіння), а й неефективну структуру виробництва, що підвищує вразливість цілих галузей до зовнішніх і внутрішніх ризиків. Статистичні дані підтверджують цей тренд: частка промисловості у структурі валової доданої вартості зменшилася з 54% у 1991 році до лише 21% у 2020 році, що наочно видно на рисунку 2.5.

Рисунок 2.5 Частка промисловості в структурі валової доданої вартості, 1991-2020 рр.

Джерело: складено за [25].

Збільшення частки аграрного сектору в економіці не може повністю компенсувати втрати, спричинені скороченням промислового виробництва. У довгостроковій перспективі концентрація на розвитку сільського господарства - особливо у форматі виробництва та експорту сировини чи стандартних продуктів харчування - має обмежений потенціал. Попри можливе короткострокове економічне зростання, така модель часто веде до уповільнення структурного розвитку, зниження темпів модернізації та, зрештою, погіршення рівня добробуту населення.

Показовими прикладами є економічні траєкторії низки латиноамериканських держав (зокрема, Перу), а також окремих країн Африки й Азії, де надмірна орієнтація на аграрний експорт без збалансованого індустріального розвитку призвела до системного відставання у глобальній конкурентній боротьбі.

Україна, яка на початку 1990-х років мала значний потенціал для входження до групи розвинених держав, упродовж останніх десятиліть суттєво втратила позиції у світовій конкурентоспроможності. До основних чинників цього спаду належать декілька системних проблем.

По-перше, структура національної економіки залишається нераціональною: понад половину випуску припадає на невиробничі сфери, що не формують доданої вартості; близько 12% - на сільське господарство, тоді як лише третина - на промисловість, будівництво та інформаційний сектор.

По-друге, незважаючи на наявність значного науково-технічного потенціалу, визнаних наукових шкіл та окремих сильних позицій у міжнародних рейтингах (доступність інженерних кадрів, патентна активність, якість науково-дослідних установ. Частка витрат на наукові дослідження у ВВП у 2010-2017 роках скоротилася й становить лише близько 20% від середнього рівня.

По-третє, структура зовнішньої торгівлі також є дисбалансованою. Український експорт здебільшого представлений сировиною та товарами з мінімальною переробкою, тоді як імпорт формується переважно продукцією з високою доданою вартістю. Частка високотехнологічної продукції в експорті залишається мізерною - лише близько 3% у 2004–2014 роках.

Через залежність від кон'юнктури світових ринків та вразливість до криз країна протягом 2008–2017 років (за винятком 2014–2015 рр.) мала стійке негативне сальдо торговельного балансу. Попри це, загальні обсяги експорту й імпорту товарів і послуг демонстрували поступове зростання, навіть з урахуванням впливу військової агресії 2014 року та пандемії 2019 року, тоді як торгівля товарами характеризувалася хвилеподібною динамікою. На рисунку 2.6 подано обсяги експортно-імпортних операцій України у 2012-2023 рр

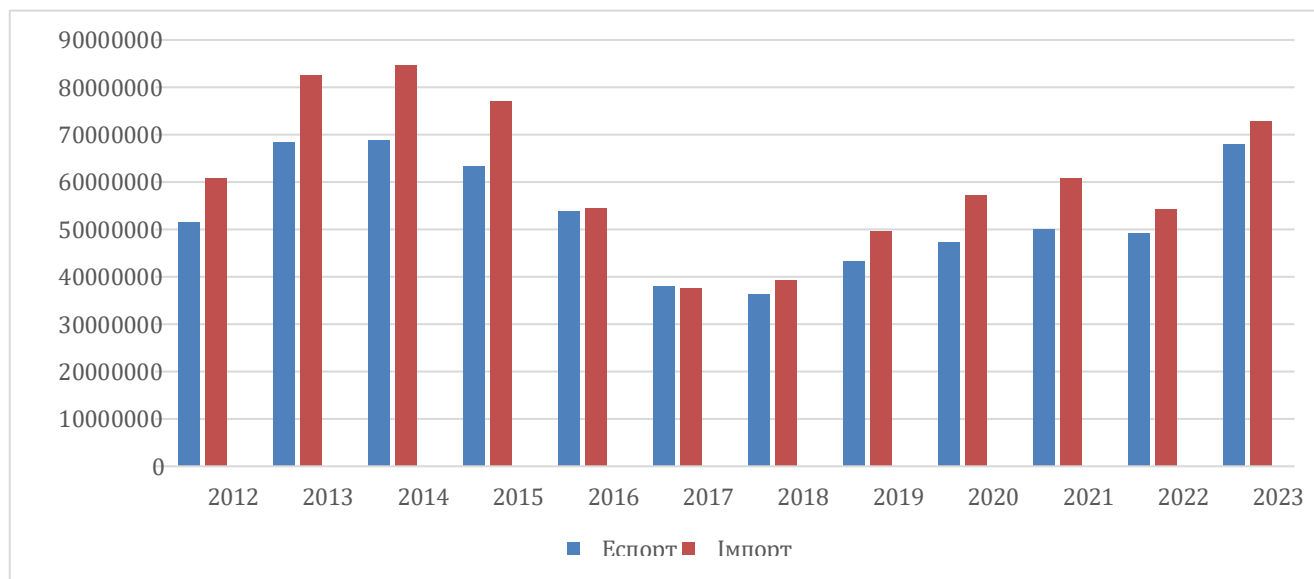

Рисунок 2.6 Обсяги експортно-імпорتنних операцій України у 2012-2023 рр

Джерело: складено за [26].

Значний вплив на конкурентоспроможність має високий рівень інфляції та девальвації національної валюти. Ці процеси безпосередньо знижують добробут населення, оскільки реальна цінність доходів і заробітної плати визначається їхньою купівельною спроможністю. Відповідні тенденції зміни курсу гривні та динаміки інфляції наведено на рисунку 2.7.

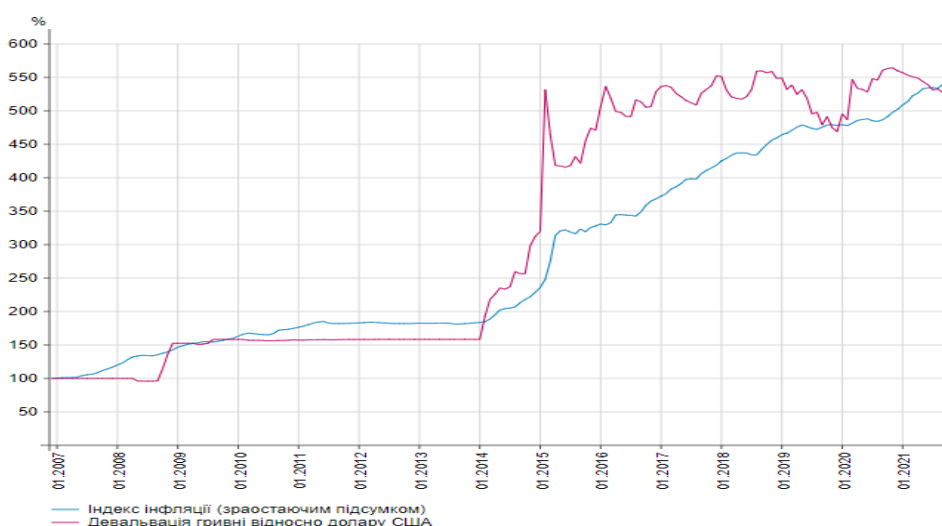

Рисунок 2.7 Індекс інфляції в Україні та знецінення гривні за період 2007-

2021 рр

Джерело: складено за [27].

Після 2016 року гривня зазнала суттєвої девальвації, що супроводжувалося стрімким зростанням інфляції. Унаслідок цього реальні доходи населення та рівень життя помітно знизилися. Інфляційний тиск зберігався і в 2021 році, значною мірою підсилений економічними наслідками пандемії COVID-19.

В Україні спостерігається зростаючий розрив між наявним людським потенціалом і можливостями його повноцінної самореалізації. З одного боку, країна має значний резерв талановитих кадрів. Так, за даними Глобального індексу людського капіталу 2017 року (WEF, 2017), Україна посіла 24-е місце серед 130 держав, а за Глобальним індексом талантів 2015 року – 42-е місце серед 60 країн, при цьому входячи до ТОП-10 за якістю університетської освіти (WEF, 2018).

З іншого боку, утримання висококваліфікованих кадрів на національному ринку праці ускладнене через обмежені можливості для професійного розвитку та реалізації потенціалу.

Серед основних причин «витоку мозків» варто відзначити недостатній рівень фінансової та інституційної підтримки стартапів і інноваційних проєктів, низький рівень заробітної плати у висококваліфікованих сферах, обмежену доступність сучасних технологій і наукової інфраструктури, а також нестабільну політичну та економічну ситуацію. Це стосується не лише науковців, але й підприємців, молодих спеціалістів та інших талановитих осіб, які здатні суттєво впливати на економічний розвиток країни.

Наслідком цього є постійна еміграція професійно успішних громадян, що створює дефіцит кваліфікованих кадрів на внутрішньому ринку праці та обмежує можливості для інноваційного та технологічного розвитку країни. Збереження такої тенденції може призвести до послаблення конкурентоспроможності України на міжнародній арені, стримування економічного зростання та поглиблення соціально-економічної нерівності. Враховуючи ці фактори, можна стверджувати, що Україна ризикує відставати навіть від інших пострадянських держав у найближчій перспективі, якщо не будуть реалізовані системні реформи,

спрямовані на підтримку, розвиток і мобілізацію внутрішнього людського капіталу.

Для подолання цих викликів доцільно впроваджувати комплексну політику підтримки талановитої молоді та висококваліфікованих фахівців, включно з фінансовими стимулюваннями, програмами підвищення кваліфікації, розвитком інноваційної інфраструктури та створенням сприятливого бізнес-клімату. Такі заходи можуть суттєво зменшити відтік талантів і забезпечити стійке економічне зростання в довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Стратегічні пріоритети України в умовах глобалізації та євроінтеграції

Глобалізація як багатовимірний процес, що охоплює економічну, політичну, соціокультурну та безпекову сфери, зумовлює необхідність адаптації національних держав до правил міжнародної взаємодії [28, с.47].

Для України глобалізаційні процеси мають подвійний характер, оскільки з одного боку, вони відкривають доступ до технологій, капіталів та міжнародних ринків, а з іншого - посилюють конкурентний тиск, підвищують ризики втрати економічного суверенітету та посилюють залежність від зовнішніх центрів [29].

Ми хочемо виокремити ключові елементи стратегічного підходу, що подані на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 Основні елементи стратегічного підходу забезпечення міжнародної конкурентоспроможності.

Джерело: складено за [29, 30].

Вивчаючи рис. 3.1, слід зробити акцент на вагомих аспектах щодо

забезпечення міжнародної конкурентоспроможності. Якщо розглядати з позиції інноваційного зростання чи технологічного прогресу, то основою забезпечення конкурентоспроможності є сприяння дослідженням і розвитку та створення відповідних стимулів для інновацій та впровадження новітніх технологій.

Цей сектор відіграє визначальну роль у становленні високотехнологічних індустрій та розвитку інноваційних підприємств, зокрема стартапів. Важливою складовою формування конкурентних переваг виступає також система освіти та підготовка кадрів. Інвестування у заклади вищої освіти, професійну підготовку та розвиток компетенцій працівників забезпечує наявність кваліфікованої робочої сили, що є критично важливим як для нинішнього етапу економічного розвитку, так і для майбутнього зростання.

Не менш значущим є формування сприятливого підприємницького клімату, спрощення регуляторних процедур, мінімізація корупційних ризиків та подальше вдосконалення державної політики щодо бізнесу. Додатковою умовою є розвиток сучасної інфраструктури - транспортної, енергетичної, телекомунікаційної, що, в свою чергу, підвищує ефективність виробничих процесів, логістики та створює основу для реалізації експортного потенціалу як окремих підприємств, так і держави загалом.

Підтримка експорту передбачає розробку цільових стратегій задля розширення зовнішньоекономічної діяльності та допомогу компаніям у виході на зарубіжні ринки. Це, у свою чергу, потребує активного залучення інвестицій - як національних, так і іноземних, що стимулюють оновлення виробництва та економічне зростання.

Важливою умовою довготривалої конкурентоспроможності є дотримання принципів екологічної збалансованості та раціонального використання ресурсів, що узгоджується з концепцією сталого розвитку. Поглиблення міжнародної взаємодії, участь у глобальних партнерствах та обмін технологічними інноваціями сприяють посиленню позицій України у світовій економіці.

Завершальним чинником стає трансформація в напрямі цифрової економіки, яка передбачає широке використання цифрових технологій та формування

сучасної цифрової інфраструктури, що підвищує продуктивність і конкурентоспроможність національної економіки.

Забезпечення міжнародної конкурентоспроможності держав у сучасних умовах потребує цілісного та довгострокового підходу, оскільки економічні й соціальні процеси зазнають постійних змін.

Такий підхід має ґрунтуватися на урахуванні національних особливостей, внутрішнього потенціалу й наявних викликів, а також бути адаптованим до динамічних трансформацій глобального середовища. Вирішальним чинником досягнення позитивних результатів виступає узгоджена участь державних інституцій, бізнесу та суспільства у розробленні, реалізації та підтримці стратегічних рішень.

До ключових стратегічних пріоритетів України на євроінтеграційному напрямі належать комплексні завдання, спрямовані на поглиблення політичної, економічної та правової інтеграції з Європейським Союзом. Передусім йдеться про завершення гармонізації національного законодавства з правом ЄС, що охоплює такі сфери, як технічне регулювання, енергетика, антимонопольна політика, державна допомога, охорона довкілля та інші напрями. Адаптація законодавства є фундаментом для повноцінної участі України у внутрішньому ринку ЄС, адже вона забезпечує сумісність стандартів, сприяє усуненню бар'єрів у торгівлі та підвищує довіру до українських товарів та інституцій.

Наступним важливим пріоритетом є поглиблення економічної інтеграції з ЄС, зокрема через укладення Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА), відомої як «промисловий безвіз». Запровадження АСАА дозволить українським виробникам експортувати продукцію до ЄС без додаткової сертифікації, що істотно знизить витрати бізнесу, розширить доступ на європейські ринки та посилить конкурентні позиції українських компаній у промисловому секторі.

Окремої уваги потребує інтеграція України до Європейського зеленого курсу, який передбачає системну декарбонізацію економіки, розвиток відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та формування

стійких ланцюгів постачання. Участь у «зеленому переході» дає Україні можливість модернізувати промисловість, зменшити залежність від викопних ресурсів, залучити інвестиції у сферу чистих технологій і підготуватися до впровадження механізму CBAM, що впливатиме на умови торгівлі з ЄС [30].

Важливим стратегічним напрямом є також інтеграція в єдиний цифровий ринок ЄС. Це передбачає адаптацію української регуляторної бази до європейських норм, зокрема до вимог регламентів GDPR щодо захисту персональних даних, eIDAS щодо електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг, а також NIS2, спрямованого на підвищення кібербезпеки. Успішне виконання цих умов дозволить українським компаніям працювати на цифровому ринку ЄС, сприятиме розвитку ІТ-сектору та цифровій трансформації держави.

Таким чином, стратегічні євроінтеграційні пріоритети України формують цілісну дорожню карту модернізації країни, зміцнення її конкурентоспроможності та прискорення економічного розвитку відповідно до європейських стандартів і найкращих практик.

Європейський Союз залишається найбільшим торговельним партнером України, формуючи понад 60 % товарообігу країни у 2023 р. [31], що підтверджує стратегічний характер інтеграційної взаємодії.

У структурі стратегічного розвитку України ключового значення набуває переорієнтація економіки від сировинної до інноваційно-технологічної моделі. За даними Світового банку, продукція з високою доданою вартістю становить менше 15 % українського експорту, тоді як у країнах ЄС — понад 50 % [32].

До першочергових економічних пріоритетів належать:

Цифрова трансформація (розвиток ІТ-сектора, електронного урядування, кіберінфраструктури). Розвиток військово-промислового комплексу та оборонних технологій як драйвера післявоєнної економіки [33].

Інтеграція у європейські логістичні та енергетичні мережі (ENSTO-E, TEN-T). Підвищення інвестиційної привабливості шляхом реформування судової системи та захисту прав власності. Підтримка малого та середнього бізнесу

(МСП) як основи національної економічної стійкості.

Європейська інтеграція передбачає не лише економічні, а й соціальні трансформації. Зокрема, принципи європейської соціальної моделі акцентують на рівних можливостях, доступі до освіти, соціальному захисті та правах людини.

Для України ключовими є реформа системи освіти та науки відповідно до стандартів Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА), оскільки саме якісна освіта та сучасні наукові дослідження формують фундамент для інноваційної економіки. Гармонізація навчальних програм, посилення автономії університетів, впровадження європейських підходів до забезпечення якості, розвиток дуальної освіти та інтеграція науки в освітній процес дозволять підвищити рівень підготовки фахівців і конкурентоспроможність українських навчальних закладів. Поглиблення міжнародної співпраці, участь у програмах обміну та європейських наукових проектах є важливими умовами модернізації академічної системи.

Другим важливим напрямом є забезпечення соціальної реінтеграції ветеранів та внутрішньо переміщених осіб. Повномасштабна війна суттєво збільшила кількість людей, які потребують психологічної підтримки, адаптації до мирного життя, професійної перепідготовки та доступу до соціальних послуг. Комплексні програми реінтеграції мають включати медичну та психологічну допомогу, сприяння працевлаштуванню, підтримку малого бізнесу та створення сприятливих умов для повернення до активного соціального та економічного життя. Це не лише гуманітарний обов'язок держави, а й необхідний крок для збереження людського потенціалу.

Третім визначальним завданням є протидія демографічній кризі, що загрожує довгостроковій стійкості України. Необхідно розвивати ефективну сімейну політику, підтримувати народжуваність через доступ до якісної медицини, забезпечувати можливості для поєднання батьківства та професійної діяльності, розвивати ринок праці й соціальні сервіси. Розширення програм репродуктивного здоров'я, підтримка молодих сімей, розвиток дошкільної

інфраструктури та стимулювання зайнятості жінок є ключовими чинниками, що можуть стабілізувати демографічну ситуацію. У поєднанні ці три напрями формують основу соціально-економічної стійкості та європейської інтеграції України.

У зв'язку з повномасштабною війною Росії проти України питання економічної, енергетичної та продовольчої безпеки стали інтегральною складовою стратегічного розвитку. Європейський Союз розглядає відбудову України як проєкт довгострокової інтеграції («Ukraine Facility», обсяг €50 млрд на 2024–2027 рр.).

У сучасних умовах стратегічні пріоритети державної політики України спрямовані на забезпечення національної безпеки, економічної стійкості та відновлення потенціалу країни після війни. Перш за все, це передбачає розбудову та модернізацію системи критичної інфраструктури, яка включає енергетичні мережі, транспортні та комунікаційні системи, об'єкти водопостачання, охорони здоров'я та цифрові платформи. Забезпечення надійності та стійкості цих систем є ключовим фактором для функціонування економіки та життєдіяльності суспільства, а також для підвищення здатності держави реагувати на надзвичайні ситуації.

Другим важливим напрямом є диверсифікація джерел енергопостачання та розвиток альтернативної енергетики. Це включає впровадження відновлювальних джерел енергії, модернізацію енергетичної інфраструктури, зменшення залежності від імпорту викопного палива та підвищення енергоефективності промислових та житлових секторів. Такий підхід дозволяє не лише зміцнити енергетичну безпеку країни, а й стимулювати розвиток інноваційних технологій, створювати нові робочі місця та сприяти сталому розвитку економіки [34].

Третім пріоритетом є створення сприятливих умов для повернення та залучення людського капіталу після завершення бойових дій. Це передбачає підтримку професійного розвитку, надання можливостей для працевлаштування, створення стимулів для інноваційного бізнесу, а також забезпечення соціальних

та освітніх програм для молоді й висококваліфікованих фахівців. Акцент робиться на формуванні середовища, в якому талановиті громадяни будуть мотивовані залишатися в Україні та вкладати свої знання і ресурси у відновлення та розвиток національної економіки.

Комплексне виконання цих пріоритетів сприятиме не лише економічній стабільності та розвитку країни, але й підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародній арені, зміцненню національної безпеки та формуванню довгострокових передумов для стійкого розвитку.

Євроінтеграція та глобалізаційна взаємодія формують для України систему стратегічних пріоритетів, спрямованих на модернізацію економіки, підвищення конкурентоспроможності та включення до європейського політико-економічного простору. Ключовими напрямками виступають: імплементація норм ЄС, технологічна трансформація, зміцнення безпекових засад розвитку та гуманітарна модернізація суспільства. Реалізація цих пріоритетів потребує комплексних реформ, інституційної стійкості та підтримки міжнародних партнерів.

3.2. Очікувані результати реалізації оновленої стратегії України у післявоєнний період

В умовах масштабних трансформацій, спричинених військовою агресією, глобальними економічними зрушеннями та структурною перебудовою, перед Україною стоїть стратегічно важлива задача – відновити економіку не лише у попередньому стані, а створити новий конкурентоспроможний економічний механізм. Для цього оновлена зовнішньоекономічна стратегія повинна породити конкретні результати, які стануть маркерами як для національної економіки, так і для позиціонування України на міжнародній арені.

Оцінювання результатів реалізації оновленої стратегії України у

післявоєнний період передбачає комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників, які формують позиції держави на глобальних ринках, визначають ефективність функціонування її економічної системи та здатність інтегруватися у міжнародні виробничі та фінансові ланцюги. Для отримання об'єктивної картини важливо враховувати як кількісні, так і якісні індикатори, що відображають економічні, соціальні, інституційні та технологічні параметри розвитку країни.

Одним з найбільш цитованих джерел порівняльної оцінки національних економік виступають щорічні міжнародні рейтинги – зокрема, Глобальний індекс конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (WEF), World Competitiveness Ranking Міжнародного інституту менеджменту розвитку (IMD), а також індикатори Світового банку (World Bank), включаючи Ease of Doing Business та Human Capital Index. Ці дослідження дозволяють виявити системні слабкі місця, окреслити напрями реформ та сформуванню державну політику, спрямовану на посилення конкурентних позицій держави у світовому економічному просторі.

Позиція України у світових індексах конкурентоспроможності значною мірою залежить від таких ключових груп факторів, як: макроекономічна стабільність, інституційна якість, інноваційний потенціал, розвиненість інфраструктури, бізнес-клімат, ефективність ринку праці, рівень цифровізації та інтеграція у глобальні ланцюги створення доданої вартості. Поліпшення цих параметрів не лише підвищує рейтинг держави, але й відкриває доступ до нових зовнішніх ринків, фінансових ресурсів та міжнародних програм розвитку [35].

Позитивні зміни, які спостерігалися до 2022 року, зокрема підвищення позицій України в Global Competitiveness Index у 2019–2020 рр., були результатом активізації реформ у сферах бізнес-регулювання, цифрового врядування, дерегуляції, розвитку малого і середнього бізнесу, покращення якості державних послуг. Проте повномасштабна військова агресія суттєво змінила траєкторію економічного розвитку: руйнування інфраструктури, скорочення промислового виробництва, вимушена міграція населення та

зниження інвестиційної активності посилили структурні дисбаланси і загрозили фінансовій та енергетичній стабільності держави.

Попри це, Україна зберігає значний нереалізований потенціал зростання, зокрема у сферах: аграрного виробництва, IT-індустрії, зеленої енергетики, логістики, виробництва озброєння та оборонних технологій, інноваційного машинобудування, креативних індустрій. Розвиток цих секторів у післявоєнний період може стати фундаментом для переходу від сировинної до інноваційно-технологічної моделі економіки [36].

Щоб забезпечити довгострокову економічну перевагу, Україні необхідно реалізувати низку стратегічних кроків:

Формування реальної, а не декларативної державної програми підвищення конкурентоспроможності, спрямованої на відновлення промислового потенціалу, стимулювання інноваційних виробництв та розвиток внутрішнього ринку.

Перехід від сировинної економіки до економіки знань – розвиток науково-дослідного сектору, R&D-центрів, стартап-екосистеми, технологічних парків, залучення венчурного капіталу.

Відтворення високотехнологічних галузей і створення нових індустрій, оснований на цифровізації, штучному інтелекті, біотехнологіях, відновлюваній енергетиці, військово-промислового комплексу.

Поліпшення бізнес-клімату: зниження корупції, спрощення регуляцій, прогнозованість податкової системи, верховенство права.

Формування політики економічного неопротекціонізму, яка дозволяє тимчасово захищати національних виробників і підтримувати стратегічні сектори економіки.

Розвиток експортоорієнтованих галузей та диверсифікація ринків збуту, зменшення залежності від сировинних товарів.

Цифрова трансформація економіки та державного управління – розширення платформ e-Gov, електронної комерції, cashless-економіки, штучного інтелекту в публічному секторі.

Розвиток людського капіталу: інвестиції в освіту, професійну перепідготовку, STEM-компетенції, програми повернення фахівців з-за кордону.

Пріоритизація інтелектуально-інтенсивних послуг – ІТ, інжиніринг, медичні та освітні послуги, консалтинг, фінтех, культурні індустрії.

Збереження наукового та освітнього потенціалу, запобігання відтоку талантів («brain drain») – створення внутрішніх можливостей самореалізації для найкваліфікованіших кадрів.

Одним із ключових інструментів у забезпеченні стратегічного розвитку економіки України стала Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Основною метою цієї програми є створення умов для сталого економічного зростання та підвищення ефективності національної економіки за рахунок комплексної модернізації виробництва, посилення інноваційної складової, розвитку людського потенціалу, підвищення якості життя населення та нарощення валового внутрішнього продукту. У довгостроковій перспективі програма спрямована на формування самодостатньої економіки з високою доданою вартістю, здатної ефективно конкурувати на міжнародних ринках.

Концепція виділяє три основні групи стратегічних факторів, які визначають напрямки розвитку та пріоритети економічної політики. Першу групу становлять фундаментальні, або базові умови розвитку, що включають макроекономічну стабільність, ефективне державне управління, розвиток якісної інфраструктури та логістики, підготовку та підтримку людського капіталу, модернізацію виробничих потужностей, а також транспортно-інформаційну інтеграцію. Ці фактори створюють основу для подальшого розвитку економіки, забезпечуючи стабільність і передбачуваність дій держави та бізнесу.

Другу групу становлять фактори ефективності, до яких відносяться технологічне оновлення промисловості, підтримка підприємництва та малого і середнього бізнесу, розвиток фінансових ринків, забезпечення енергетичної безпеки та перехід до зеленої економіки, а також розширення експорту й імпортозаміщення. Реалізація цих заходів спрямована на підвищення

продуктивності економіки, розвиток високотехнологічних секторів, формування конкурентних переваг і забезпечення сталого економічного зростання.

Третю групу формують інноваційні та екологічні чинники, які передбачають розвиток державної системи інновацій, впровадження сучасних еко- та енергоощадних технологій, формування економіки сталого розвитку. Це дозволяє країні одночасно стимулювати науково-технічний прогрес, підвищувати ефективність використання ресурсів та забезпечувати відповідність міжнародним стандартам сталого розвитку.

Водночас поглиблення конкурентоспроможності України неможливе без системного подолання корупції, яка десятиліттями залишалася серйозним обмеженням розвитку економіки та інвестиційного клімату. За даними Transparency International, навіть після 2014 року Україна все ще належала до групи найбільш корумпованих держав світу, що негативно впливало на довіру до державних інститутів, іноземні інвестиції та мотивацію підприємницької активності. Вирішення цього питання є критично важливим для успішної реалізації Концепції, оскільки лише прозора та ефективна система державного управління здатна створити умови для сталого економічного розвитку та інтеграції України у світову економіку.

В умовах євроінтеграційних перетворень ключовим напрямом зміцнення державного управління та формування довіри до інституцій є створення ефективної та незалежної антикорупційної інфраструктури. Повноцінний запуск і належне функціонування антикорупційних органів та спеціалізованих судів має критичне значення для забезпечення невідворотності покарання, підвищення прозорості діяльності державних службовців та формування сприятливого інвестиційного середовища. Дієвість цих інституцій напряму залежить від їх незалежності, професійного кадрового складу та достатнього фінансування, що уможливорює об'єктивне розслідування та розгляд корупційних правопорушень.

Важливим елементом антикорупційної політики є забезпечення прозорості фінансування політичних партій і виборчих кампаній. Відкритість джерел фінансування, обов'язкове подання фінансової звітності та її належний аудит

сприяють зменшенню впливу тіньових коштів на політичні процеси й підвищують відповідальність політичних сил перед суспільством. У цьому контексті особливого значення набуває відкритість державних реєстрів, включно з реєстрами власності, юридичних осіб, бенефіціарів та публічних закупівель. Доступ громадськості до такої інформації створює умови для незалежного моніторингу, запобігає зловживанням та покращує якість публічного управління.

Невід’ємною складовою системи підзвітності є проведення реальних, а не формальних перевірок декларацій доходів та майна посадових осіб. Ефективність цих механізмів базується на здатності уповноважених інституцій виявляти необґрунтовані активи, приховані доходи та конфлікти інтересів. Впровадження сучасних інформаційних інструментів і міжвідомчої координації дозволяє значно посилити результативність контролю.

Суттєву роль у забезпеченні прозорості та підзвітності державної влади відіграє громадянське суспільство. Діяльність аналітичних центрів, неурядових організацій, журналістів-розслідувачів та активних громадян створює додатковий рівень суспільного контролю, стимулює відкритість влади та сприяє формуванню культури нетерпимості до корупції. Інституційна взаємодія держави та громадськості є необхідною умовою результативної реалізації антикорупційної політики, забезпечуючи сталий прогрес України на шляху демократичних реформ [34].

Повномасштабна війна стала найбільшим викликом для економічного розвитку України за всі роки незалежності, спричинивши руйнування інфраструктури, втрату виробничих потужностей, значне скорочення інвестицій та масову міграцію населення. Водночас, парадоксально, саме ця криза створила умови для глибокого перезавантаження економічної моделі та формування нових стратегічних пріоритетів. Післявоєнне відновлення здатне перетворитися на унікальне "вікно можливостей", яке дозволить Україні перейти до якісно нового рівня розвитку.

По-перше, йдеться про формування так званої “економіки відбудови” (infrastructure recovery economy). Вона включає масштабні проекти з

реконструкції житла, транспортної мережі, енергетичної інфраструктури, промислових зон і соціальних об'єктів. Можливість залучення міжнародних підрядників, інвесторів та інноваційних технологій робить відбудову каталізатором економічного зростання та модернізації.

По-друге, унікальний шанс відкривається у сфері глобальних екологічних та енергетичних трансформацій. Участь у ініціативах Європейського зеленого курсу (Green Deal), розширення практик ESG та розвиток низьковуглецевої економіки здатні не лише покращити екологічну стійкість країни, а й інтегрувати Україну у світові "зелені" ланцюги вартості. Це створює перспективи для модернізації промисловості та залучення нових екологічно орієнтованих інвестицій.

По-третє, післявоєнний період може сприяти формуванню нової архітектури безпеки, що включатиме поглиблення військово-технічного партнерства з НАТО та ЄС, розвиток оборонних технологій і military-tech сектору. Це відкриває можливості для зміцнення оборонопромислового комплексу та інтеграції у міжнародні безпекові проєкти.

По-четверте, відбудова країни є магнітом для залучення довгострокового капіталу, включаючи можливі аналоги «плану Маршалла», європейські програми Recovery Plan, а також приватні інвестиційні фонди та фінансові інструменти реконструкції. Значні обсяги потенційного фінансування здатні не тільки компенсувати втрати, але й забезпечити структурну модернізацію економіки на десятиліття вперед.

Таким чином, попри масштабні виклики, післявоєнний період може стати точкою запуску для створення сучасної, конкурентоспроможної, стійкої та інноваційної економіки України.

Залучення довгострокового капіталу як ключовий фінансовий інструмент післявоєнного відновлення України є одним із базових напрямів оновленої стратегії економічного розвитку. У сучасних умовах країна потребує не лише короткострокових бюджетних вливань, а передусім - стабільних довгострокових інвестиційних ресурсів, спрямованих на структурну перебудову економіки,

модернізацію інфраструктури та формування нових точок зростання. Значну роль у цьому контексті відіграють багаторівневі механізми фінансування, зокрема запропонований міжнародними партнерами аналог «плану Маршалла» для України, який передбачає масштабне інвестиційне партнерство на умовах співфінансування з боку ЄС, США, МВФ та Світового банку.

Важливим елементом стане також реалізація Ukraine Recovery Plan - комплексної програми, орієнтованої на формування сучасної інноваційної економіки на основі принципів сталого розвитку. Поряд із цим активізується залучення приватного капіталу через створення спеціальних фондів реконструкції, гарантійних інструментів, воєнно-страхових механізмів та платформ державно-приватного партнерства.

За оцінками OECD, частка приватних інвестицій у процесі відбудови може сягати 40–50 % загального обсягу фінансування, за умови наявності прозорих правил, захисту прав інвестора та мінімізації військово-політичних ризиків. Таким чином, довгостроковий капітал стає не лише фінансовим ресурсом, а й стратегічним інструментом економічної модернізації, інтеграції України у світові виробничі та фінансові системи та забезпечення її конкурентоспроможності у поствоєнний період [35].

Важлива роль належить економічному відновленню та структурній модернізації. Відновлення базових секторів економіки - промисловості, аграрної сфери, енергетики та логістики - із пріоритетом на інноваційні та технологічно орієнтовані галузі. У дослідженнях відмічається, що поствоєнне відновлення має базуватися на принципах «build back better» (відбудувати краще) та технологічному оновленні.

Зростання частки продукції з високою доданою вартістю в експортній структурі. Шість секторів України мають значний потенціал для залучення інвестицій та інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості. Підвищення рівня промислової та енергетичної самодостатності. Це означає, що країна повинна зменшити зовнішню залежність від імпорту сировини, енергоносіїв і закордонних технологій, розвиваючи власні потужності, включно з

відновлюваною енергетикою і інноваційними виробництвами [36].

Залучення інвестицій та формування нової моделі розвитку можливе завдяки створенню сприятливого інвестиційного середовища: дерегуляції, податкових стимулів, гарантії захисту капіталу, особливо для прямого іноземного інвестування у стратегічні проекти. Збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ), особливо у інфраструктурні, енергетичні та логістичні проекти. Згідно з аналізом, Україна може активізувати залучення ПІІ як частини післявоєнної реконструкції. Запуск програм державно-приватного партнерства (ДПП) для регіональної відбудови та модернізації інфраструктури, що створить нові бізнес-моделі і сприятиме створенню робочих місць на місцевому рівні.

Поглиблення торговельно-економічної інтеграції з ЄС, включно з повною імплементацією *acquis communautaire*, що дозволить українським виробникам працювати за європейськими стандартами та отримати доступ до єдиного ринку. Розширення участі України у міжнародних виробничих ланцюгах і транспортних коридорах - країна має шанс стати важливим транзитним вузлом між Сходом і Заходом, з акцентом на модернізацію логістики та портової інфраструктури. Посилення міжнародної ролі України як безпекового, транзитного та аграрного партнера, що підсилить її міжнародну значущість та створить додаткові конкурентні переваги [37].

Повернення і реінтеграція внутрішньо переміщених осіб, мобілізованих громадян і трудового потенціалу країни - це передумова відновлення людського ресурсу, який є ключовою складовою конкурентоспроможності.

Формування нової системи підтримки ветеранів, родин загиблих та постраждалих - соціальна стабільність і підтримка людського капіталу підвищують довіру до держави та створюють умови для - Перехід до сучасних моделей освіти, професійної перепідготовки, цифрової грамотності — це відповідає вимогам нової економіки та дозволяє скористатися глобальними освітніми та трудовими трендами [38].

Інституційне посилення системи національної та економічної безпеки:

модернізація оборонної галузі, інтеграція стандартів НАТО та ЄС, розвиток кібербезпеки - це важлива умова стабільного економічного середовища. Побудова критичної інфраструктури з високим рівнем стійкості до зовнішніх ризиків (енергетика, транспорт, комунікації) - це не лише питання безпеки, але й конкурентної переваги в очах інвесторів. Управління ризиками: геополітичні, екологічні, кліматичні, логістичні - країна, яка успішно інтегрує системи управління ризиками, має перевагу перед конкурентами.

Екологічна трансформація та «зелена» економіка. Поступовий вихід від вуглецево-орієнтованих галузей, розвиток відновлюваної енергетики, введення зелених технологій - це відповідає глобальним трендам і відкриває доступ до “зеленої” фінансової підтримки. Відбудова за принципами “Build Back Better” означає, що реконструкція має враховувати кліматичну нейтральність, енергоефективність і сталий розвиток. Гармонізація екологічного законодавства з Європейським зеленим курсом створить додатковий іміджовий та економічний бонус для української продукції [39].

Підвищення якості державного управління. Цифровізація публічних послуг, розширення електронного урядування, прозорість державного апарату — це підвищує ефективність і зменшує адміністративні бар’єри. Посилення антикорупційної інфраструктури та судової системи - без надійної системи правосуддя та боротьби з корупцією конкурентоспроможність держави обмежена. Перехід від реактивної до стратегічної моделі публічної політики: державне управління має бути орієнтоване на майбутнє, прогнозування, моніторинг та адаптацію до змін.

Реалізація оновленої зовнішньоекономічної стратегії України у післявоєнний період має набрати характер системного перетворення – не лише відбудови, але й створення економіки на нових засадах. Очікувані результати охоплюють економічну, соціальну, інституційну, екологічну та управлінську складові - усі вони взаємопов’язані й мають спільну мету: сформувати таку модель національного розвитку, яка забезпечить довгострокову конкурентоспроможність країни.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що зовнішньоекономічна стратегія виступає ключовим інструментом забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації, інтеграційних процесів і постійної динаміки світового ринку. Від ефективності зовнішньоекономічної політики держави залежить не лише її позиція у міжнародному поділі праці, але й здатність формувати сприятливе середовище для розвитку інновацій, залучення інвестицій, модернізації виробництва та зростання добробуту населення.

Доведено, що конкурентоспроможність національної економіки формується під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів, серед яких провідне місце займають зовнішньоекономічна політика, стратегічні пріоритети держави, інституційна спроможність, технологічний розвиток і рівень інтеграції до світових економічних структур. Саме зовнішньоекономічна стратегія визначає довгострокові напрями міжнародної діяльності країни, орієнтує її на ефективне використання порівняльних переваг, формування позитивного іміджу на світовій арені та диверсифікацію торговельних зв'язків.

Здійснено теоретичне узагальнення існуючих наукових підходів до визначення конкурентоспроможності національної економіки. Зокрема, у роботі проаналізовано неокласичну, інституційну, інноваційну та системну парадигми, які пояснюють формування конкурентних переваг через поєднання внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей. Було встановлено, що сучасна конкурентоспроможність дедалі більше залежить не лише від наявності природних ресурсів чи низької собівартості виробництва, а передусім від здатності держави створювати інноваційно орієнтовану економіку, підтримувати підприємництво, стимулювати експорт високотехнологічної продукції та розвивати людський капітал.

У роботі розкрито зміст і сутність зовнішньоекономічної стратегії як складової національної економічної політики. Показано, що ефективна стратегія

у зовнішньоекономічній сфері повинна включати системні заходи з підвищення конкурентоспроможності експорту, вдосконалення митно-тарифного регулювання, розвитку експортно-кредитних агентств, захисту національних виробників на зовнішніх ринках, а також інтеграції у міжнародні виробничі ланцюги. Особливе значення мають диверсифікація зовнішньої торгівлі, розширення географії партнерств, укладення двосторонніх і багатосторонніх угод про вільну торгівлю, що сприяють зниженню ризиків економічної залежності від окремих ринків.

На основі проведеного аналізу визначено, що для України питання підвищення міжнародної конкурентоспроможності є стратегічно важливим у контексті повоєнного відновлення, поглиблення євроінтеграції та формування сучасної економіки знань. Україна володіє значним потенціалом у сфері аграрного виробництва, ІТ, машинобудування, енергетики та креативних індустрій, однак його реалізація потребує системного стратегічного підходу, який поєднує економічну дипломатію, підтримку інновацій і розвиток людського капіталу.

У результаті проведеного дослідження визначено, що конкурентоспроможність України на сучасному етапі формується під впливом комплексу стратегічних чинників, кожен із яких відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного економічного розвитку, підвищенні ефективності виробництва та зміцненні позицій держави у світовій економічній системі. Передусім ключовим залишається завдання масштабної технологічної модернізації промисловості та інфраструктури. Українська економіка упродовж тривалого часу зберігала переважно сировинну спеціалізацію, а технологічна відсталість низки галузей гальмувала їхню продуктивність і інноваційний потенціал.

Оновлення виробничих потужностей, впровадження цифрових технологій, автоматизації, індустрії 4.0, відбудова логістичної та енергетичної інфраструктури є критично важливими для зміцнення міжнародної конкурентоспроможності та формування стійкої економічної моделі.

Другим важливим чинником є інтеграція України до європейських і глобальних економічних структур. З одного боку, виконання вимог Угоди про асоціацію з ЄС забезпечує адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, розширює доступ українських товарів на ринки Європейського Союзу, підвищує інституційну якість управління. З іншого боку, співпраця зі Світовою організацією торгівлі, міжнародними фінансовими організаціями та глобальними інституціями сприяє включенню України у міжнародні виробничі ланцюги, що є необхідною умовою для зміцнення її позицій у світовій економіці.

Важливим стратегічним напрямом стає розвиток експортного потенціалу та перехід до виробництва продукції з високою доданою вартістю. Домінування сировини та продукції низького рівня переробки в українському експорті робить економіку вразливою до коливань світових ринків і обмежує можливості для довгострокового зростання. Переорієнтація на експорт технологічної, інноваційної, переробної продукції здатна не лише збільшити валютні надходження, а й стимулювати розвиток науково-технічного потенціалу, індустріалізацію та підвищення продуктивності праці.

Невід'ємною складовою підвищення конкурентоспроможності є вдосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Йдеться про підвищення прозорості процедур, спрощення митних та адміністративних процесів, боротьбу з корупцією, забезпечення передбачуваності регуляторного середовища. Ефективна зовнішньоторговельна політика, орієнтована на підтримку експортерів, розвиток експортної інфраструктури та диверсифікацію ринків, є одним із ключових елементів конкурентної стратегії держави.

Ще одним важливим чинником виступає формування сприятливого інвестиційного клімату. Залучення інвестицій у промисловість, інфраструктуру, інновації та високі технології можливе лише за умов макроекономічної стабільності, захисту прав інвесторів, ефективної судової системи та доступу до

фінансових ресурсів. Зростання довіри до української економіки є вирішальним для забезпечення її стійкого розвитку та модернізації.

Не менш вагомим є зміцнення інституційної спроможності держави у сфері зовнішньої торгівлі. Це включає якісну аналітику міжнародних ринків, професійний супровід експортних операцій, здатність до участі у міжнародних перемовинах, а також ефективну координацію між різними державними органами та бізнесом. Сильні інституції є основою успішної інтеграції в глобальні економічні процеси.

Фундаментально важливим чинником, що визначає довгострокову конкурентоспроможність, залишається розвиток людського капіталу, освіти та науки. Саме висококваліфіковані кадри, інженери, дослідники, фахівці у сфері ІТ та технологій забезпечують основу для інновацій, продуктивного виробництва та формування інтелектуальних переваг держави. Модернізація освіти, інвестування в науку, підтримка академічних та наукових інституцій є необхідними передумовами для переходу України до економіки знань.

Таким чином, конкурентоспроможність України формується під впливом взаємопов'язаних факторів, що потребують системних рішень і стратегічного планування. Комплексна реалізація зазначених напрямів здатна забезпечити довгострокові переваги, стійке зростання та інтеграцію України у високотехнологічний європейський і світовий економічний простір.

Особливу увагу приділено аналізу ролі європейського вектора зовнішньоекономічної стратегії. Поглиблення інтеграційних процесів між Україною та Європейським Союзом відкриває нові можливості для модернізації економіки, підвищення стандартів якості продукції, впровадження європейських правил конкуренції та екологічної стійкості. Участь України в єдиному ринку ЄС поступово трансформує структуру її експорту, орієнтуючи на високотехнологічні галузі та інноваційні продукти. Це формує новий тип конкурентоспроможності - інституційно-інтегрований, заснований на партнерстві, довірі та взаємовигідному обміні.

Водночас встановлено, що сучасна зовнішньоекономічна стратегія України

стикається з низкою викликів: військовою агресією Росії, руйнуванням промислових і логістичних ланцюгів, енергетичними обмеженнями, зростанням зовнішнього боргу та необхідністю швидкої адаптації до нових торговельно-економічних реалій. У цих умовах важливою передумовою підвищення конкурентоспроможності є розроблення комплексної моделі відновлення зовнішньоекономічної діяльності, яка передбачає розвиток міжнародного партнерства, залучення іноземних інвестицій, відбудову інфраструктури та стимулювання експорту.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано, що стратегічне управління зовнішньоекономічною діяльністю має ґрунтуватися на принципах збалансованості, інноваційності, відкритості та сталого розвитку. Ефективна зовнішньоекономічна стратегія повинна не лише сприяти зростанню обсягів торгівлі, але й забезпечувати якісні структурні зміни у національній економіці, посилювати її технологічну, енергетичну та фінансову незалежність.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що роль зовнішньоекономічної стратегії у формуванні конкурентоспроможності економіки країни є багатовимірною та системоутворюючою. Вона поєднує економічні, політичні, інституційні та соціальні аспекти, визначаючи не лише місце держави у світовій економіці, але й напрям її довгострокового розвитку.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері полягають у розробленні методичних підходів до оцінки ефективності зовнішньоекономічних стратегій, аналізі інституційних механізмів підвищення конкурентоспроможності та формуванні практичних рекомендацій щодо інтеграції України у глобальні виробничі мережі.

Слід розуміти, що міжнародна конкурентоспроможність не є звичайним економічним показником і має низку специфічних рис. Головними серед них є відсутність єдиного загальновизнаного визначення поняття «національна конкурентоспроможність», що зумовлює існування багатьох схожих, але різних за змістом трактувань. Крім того, складність полягає у вимірюванні цього поняття, адже через його багатовимірність у світі застосовується кілька методик

оцінки рівня конкурентоспроможності країни. Останнім часом дедалі активніше точаться дискусії щодо того, які саме чинники мають бути визначальними для індексу конкурентоспроможності: суто економічні показники держави чи її здатність забезпечувати гідний рівень життя, безпеку населення та дбайливе ставлення до довкілля.

У сучасних умовах динамічних глобальних трансформацій показники національної конкурентоспроможності не можуть залишатися сталими чи незмінними. Пандемія COVID-19 стала масштабним стрес-тестом для державних систем, виявивши значні відмінності у поведінці країн як щодо забезпечення добробуту громадян, так і у контексті стійкості національних економік до глобальних шоків, спричинених кризою та запровадженням локдаунів. Водночас важливо враховувати і докарантинні тенденції, які вже відображали наявність структурних дисбалансів у світовій економічній системі. Пандемія не стільки створила нові проблеми, скільки загострила й прискорила розвиток тих, що існували раніше.

Національна конкурентоспроможність розглядається як комплексний інтегральний показник, що характеризує здатність країни забезпечувати ефективне функціонування економіки та успішно діяти на міжнародних ринках. Вона формується під впливом низки ключових факторів і складових, які визначають потенціал держави у глобальній конкуренції. До таких чинників належать рівень економічної продуктивності, ступінь розвитку інфраструктури, якість регуляторного середовища та інституційної системи, інноваційний потенціал і науково-дослідницька діяльність, професійні компетентності й кваліфікація робочої сили, підприємницька динаміка, стан внутрішнього споживчого ринку, інтегрованість у міжнародну торгівлю, а також рівень соціальної стабільності та загальна якість життя населення.

Проблематика національної конкурентоспроможності для України залишається надзвичайно актуальною та гострою. У міжнародних рейтингах конкурентоспроможності наша держава традиційно посідає низькі позиції, перебуваючи в групі країн, які характеризуються нижчими рівнями соціально-

економічного розвитку, переважно з окремих регіонів Азії, Південної Америки чи Африки, але суттєво відстаючи від більшості європейських держав. Такий стан зумовлений сукупністю структурних, економічних, інституційних та політичних чинників. Водночас ключовим кроком для подолання цих диспропорцій має стати розроблення й реалізація комплексної державної стратегії та чіткого плану дій, спрямованих на підвищення конкурентного потенціалу країни.

Найвищих показників у Глобальному індексі конкурентоспроможності (GCI) Україна досягла у 2020–2021 рр., коли посіла 54-те місце серед 121 країни. Найнижчі результати фіксувалися у 2016 та 2019 роках - 85-та позиція серед 132 держав. Певне покращення рейтингу у 2014–2015 рр. пояснюється, зокрема, тим, що кількість країн-учасниць дослідження була меншою. Варто також підкреслити, що індекс конкурентоспроможності зріс у більшості країн пострадянського простору, що брали участь у рейтингу, що додатково актуалізує необхідність для України пришвидшувати структурні реформи.

У контексті інноваційного розвитку та технологічного оновлення ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності виступає підтримка наукових досліджень, розвиток інноваційної інфраструктури та створення сприятливих умов для впровадження новітніх технологій. Саме цей напрям визначає можливості формування високотехнологічних галузей, сприяє розвитку стартап-екосистем та посиленню позицій країни у глобальних ланцюгах доданої вартості. Важливу роль відіграє також система освіти та розвиток людського капіталу: інвестиції у вищу освіту, професійну підготовку та розвиток компетенцій робочої сили виступають базовою умовою забезпечення довгострокової конкурентоспроможності.

Формування конкурентоспроможної економіки передбачає врахування ключових глобальних трендів. Серед найважливіших сучасних тенденцій, що впливають на можливість країн підтримувати та посилювати свою конкурентну позицію, слід виокремити такі:

Цифрова трансформація. Масштабне впровадження цифрових технологій у

промисловість, сферу послуг, охорону здоров'я, освіту та державне управління. Йдеться про активне застосування штучного інтелекту, великих даних, Інтернету речей, блокчейн-технологій та інших інструментів цифрової економіки.

Розвиток «зеленої» економіки. Підвищення уваги до принципів сталого розвитку, розширення використання відновлюваних джерел енергії, зниження вуглецевих викидів та підтримка екологічно орієнтованих рішень. Перехід до екологічно збалансованої економічної моделі стає одним із визначальних чинників формування довгострокових конкурентних переваг.

Суттєвий вплив на формування конкурентоспроможності країн справляють зміни у глобальних виробничих та логістичних процесах. Зокрема, трансформація глобальних ланцюгів постачання зумовлена геополітичними конфліктами, торговельними протистояннями та наслідками пандемії COVID-19, що спричинили перегляд географії виробництва і товарних потоків та посилили тенденції до регіоналізації й диверсифікації торгівлі.

Важливою складовою сучасного економічного розвитку є інтенсифікація інноваційної діяльності, яка охоплює активне фінансування досліджень і розробок, формування сприятливого середовища для стартапів та впровадження новітніх технологічних рішень у виробництво й сектор послуг.

Не менш значущими є демографічні трансформації, зокрема старіння населення, зміна структури робочої сили та посилення глобальних міграційних процесів. Ці фактори вже впливають на формування ринку праці, внутрішній попит і структуру споживання, вимагаючи адаптації соціальної та економічної політики.

У сучасних умовах ключовим пріоритетом виступає також реформування та підвищення якості системи освіти. Йдеться про модернізацію освітніх програм, спрямованих на розвиток компетентностей, які відповідають потребам інноваційної економіки, а також про інтеграцію технологічних рішень, що забезпечують ефективність дистанційної та гібридної форми роботи й навчання.

Суттєвої ваги набуває розширення електронних послуг: цифровізація державного управління, спрощення адміністративних процедур і впровадження

електронної взаємодії між громадянами, бізнесом і державою.

Окремим трендом, який впливає на економічні та інституційні системи, є зростання ролі криптовалют і технологій блокчейн, що сприяють підвищенню прозорості, безпеки та ефективності фінансових і адміністративних процесів.

Важливою умовою успішного розвитку є також здатність економічних і бізнес-систем швидко адаптуватися до кризових явищ, зберігаючи стійкість перед зовнішніми шоками, такими як економічні спади, пандемії чи інші глобальні виклики.

Урахування зазначених тенденцій дозволяє країнам своєчасно адаптувати національні стратегії та економічну політику, забезпечуючи сталий розвиток і зміцнення конкурентоспроможності в умовах сучасного глобального середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: навч. посібн. / Л.А. Швайка. – К. : Вид-во «Знання», 2006 – 435 с.
2. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : навч. посібн. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2009. – 440 с.
3. Портер М. Стратегія конкуренції : пер. з англ. / М. Портер. – К. : Вид-во «Основи», 1998. – 236 с.
4. OECD Competition Trends 2024 (EN) URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/03/oecd-competition-trends-2024_c6f770cb/e69018f9-en.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
5. Економічна енциклопедія у 3-х томах. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000–2002. 266 с.
6. Багрова І., Редіна Н., Власюк В., Гетьман О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : підручник для вузів ; за ред. І. Багрової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 580 с.
7. Шкурупій О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. Київ, 2012. 248 с.
8. Васюк Т. В. Організаційно-економічні механізми зовнішньоекономічної діяльності національного підприємства на європейському ринку: дис. канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2015. 290 с.
9. Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: кол. моногр. / О.В. Баула, Т.М. Вісіна, О. М. Лютак, [та ін.]. Луцьк: Вежа Друк, 2017. 312 с.
10. Kuzmin O. Melnyk O., Mukan O., Adamiv M. (2015) Contradictions of the national legal and regulatory framework in the field of socio-economic diagnosing in conditions of European integration. Economics, Entrepreneurship, Management, Vol.2, No 2, pp. 7-15. URL: <https://doi.org/10.23939/eem2015.02.011> (дата звернення: 4.11.2025).
11. Брич В. Я., Охота В. І. Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації: моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 212 с.

12. Піжук О.І. Сучасні методологічні підходи до оцінювання рівня цифрової трансформації економіки. Бізнес Інформ. 2019. № 7. С. 39–47.
13. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації. Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 275с.
14. The Global Competitiveness Index 2018 / The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2017-2018> (дата звернення: 12.09.2025).
15. External Sector Statistics. [National Bank of Ukraine](https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-external?utm_source). URL: https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-external?utm_source (дата звернення: 15.10.2025).
16. Міністерство економіки України Офіційний вебсайт URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail/6e6fc02e-cabf-4279-a232-65ab1e5ce839?isSpecial=True&lang=en-GB&title=BulletinOfUkraineEuTradeRelationsCurrentState&utm_source (дата звернення: 6.11.2025).
17. [L.Norik, T.Skliar](#). Analysis of the structure of export-import activity of Ukraine. URL: https://ue-bulletin.com.ua/web/uploads/pdf/EBY_19_2_2024_22-35.pdf (дата звернення: 3.11.2025).
18. L.Dolgova, V.Ivanenko. Foreign Economic Activity of Business Structures in Ukraine: Problems and Prospects of Development URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/1047/946> (дата звернення: 6.09.2025).
19. H.Kostovyat. Assessment of Foreign Economic Performance of Ukrainian Enterprises in the Context of Currency Fluctuations, Kostovyat Hann URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a03f2f95-8fee-4eb0-82ac-4896dc75e573/content> (дата звернення: 6.09.2025).
20. World Competitiveness Ranking 2022. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/> (дата звернення: 26.10.2025).
21. Melnyk T. Foreign trade relations of Ukraine and Poland: 2022–2024. Foreign Trade. URL: <https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/2161>

(дата звернення: 6.10.2025).

22. Міжнародні економічні відносини: магістерський курс. Навчальний посібник / Зелінська О.М., Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Корольчук Л.В., Урбан О.А. Луцьк. Видавництво «Терен», 2023. 328с.

<https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023->

[11/%D0%9C%D0%95%D0%92_%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81_2023.pdf](https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-11/%D0%9C%D0%95%D0%92_%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81_2023.pdf) (дата звернення: 19.09.2025).

23. Марченко І.С. Міжнародна конкурентоспроможність України в Європейському конкурентному просторі: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.02. Харків, 2018. 25 с.

24. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/> (дата звернення: 6.09.2023).

25. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> (дата звернення: 10.10.2025).

26. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 6.10.2025).

27. Bogatyrov O., Baula, O., Liutak, O., Galaziuk N. Conceptual foundations of financial support for increasing the innovative component of Ukraine's international competitiveness. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Університет банківської справи. 1, №36 (2021). С. 341-350. URL: <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3197/3152> (дата звернення: 10.11.2025).

28. Луньова Т.С. Оцінка конкурентоспроможності національної економіки України: рейтинговий підхід. Економічний простір. №181. 2022. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1148/1107> (дата звернення: 6.11.2025).

29. Хворост Т.В. Стан конкурентоспроможності національної економіки України. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 10. С. 145–148.

30. Глобалізація і розвиток національних економік / За ред. О. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2020. – 312 с.

31. Розвиток міжнародних економічних відносин в умовах глобальної конкуренції / І. Гриценко. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. – 278 с.
32. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 (зі змінами від 2019 р.).
33. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. – Офіційний вісник ЄС, 2014.
34. OECD. Reconstruction and recovery of Ukraine: Industrial and defence policy. – Paris, 2024.
35. Побережець О.В., Макаревич Г.В. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (дата звернення: 2.09.2025).
36. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка, А.М.Поручника. К.: КНЕУ, 2006. 1408 с.
37. Студінська Г. Я. Компетенції брендингу у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки. Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». 2017. №17. С. 71-78.
38. Report from the commission to the European parliament and the council on the progress towards achieving the objectives of the Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52025DC0464> (дата звернення: 6.09.2025).
39. Novikova, I. «Economic Prospects of Post-War Recovery: Challenges and Priorities for Ukraine». *Fiscal and Credit Policy (FKP)*, 2023. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/download/4091/3860> (дата звернення: 3.11.2025).